

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК: 37-057.87:159.925:005.336.2

ПОГОДЖЕНО
Декан гуманітарно-педагогічного
факультету
_____ Інна САВИЦЬКА
«__» _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри педагогіки
_____ Руслан СОПІВНИК
«__» _____ 2024 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:
**ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЕМОЦІЙНОГО
ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОДНОГО ІЗ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма: «Педагогіка вищої школи»
Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми _____ к.п.н. **Л.ЧЕРЕДНИК**
Керівник магістерської роботи _____ к.п.н. **Л.ЧЕРЕДНИК**
Виконав: _____ здобувач освіти **Ірина ГОРДІЄНКО**

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

Кафедра педагогіки

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

д.п.н., професор _____ Р.В. Сопівник

«__» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Студентці Ірині Гордієнко

1. Тема магістерської роботи: «Формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного із компонентів професійної компетентності». Затверджена наказом ректора НУБіП України від від 12.12.2023 р за №2253 С.

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру: 01.11.2024 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України; посібники, словники, довідники, методична, наукова література відповідно до теми дослідження.

4. Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Розкрити етапи становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект».
2. З'ясувати зміст понять «здобувачі освіти», «компетентність», «професійна компетентність», «професійна компетентність педагога», «емоційний інтелект» як компонент професійної компетентності.
3. Визначити структуру поняття «емоційний інтелект» (компоненти, показники їх вияву та рівні сформованості).
4. З'ясувати сучасний стан проблеми формування емоційного інтелекту як одного з компонентів професійної компетентності (на прикладі КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С.Нечуя-Левицького»).
5. Виокремити педагогічні умови формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного із компонентів професійної компетентності, форми та методи їх реалізації.
6. Провести порівняльний аналіз результатів дослідження.

Провести аналіз результатів експериментального дослідження

Дата видачі завдання: 20.10.2023 р.

Керівник магістерської роботи _____ Л. Чередник

Завдання прийняв до виконання _____ І.Гордієнко

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему: **«Формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного із компонентів професійної компетентності».**

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел інформації (73 одиниці, у тому числі іноземною мовою) та додатків (6). Загальний обсяг дорівнює 90 сторінок, містить 13 таблиць, 15 рисунків, у тому числі діаграм.

Ключові слова: *емоційний інтелект, професійна компетентність, здобувачі освіти, формування емоційного інтелекту, компоненти емоційного інтелекту.*

У першому розділі нашого дослідження розкрито етапи становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект», а також з'ясовано зміст понять «здобувачі освіти», «компетентність», «професійна компетентність», «професійна компетентність педагога», «емоційний інтелект» як компонент професійної компетентності.

Визначено, що увага науковців до емоційного інтелекту як особистісного чинника професійного становлення майбутнього педагога має певні аргументи: зміна орієнтирів сучасної національної освіти у бік педагогіки партнерства та дитиноцентризму, які визнані стратегічними векторами її розвитку у XXI столітті.

Зміст ключового поняття дослідження - «емоційний інтелект» - розтлумачено як сукупність когнітивних, особистісних та мотиваційно-вольових рис і характеристик, що є необхідними для становлення, реалізації та особистісного розвитку людини, безконфліктної реалізації особистості у суспільному та професійному просторі.

У другому розділі було визначено структуру поняття «емоційний інтелект»: компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий),

показники їх вияву та рівні сформованості (оптимальний, середній, низький), а також схарактеризовано сучасний стан проблеми формування емоційного інтелекту як одного з компонентів професійної компетентності (на прикладі КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С.Нечуя-Левицького») на підставі аналізу чинної документації (Професійного стандарту, навчального плану підготовки спеціалістів за спеціальністю 013 Початкова освіта) та даних констатувального етапу дослідження.

Результати констатувального етапу експерименту виявили рівень сформованості емоційного інтелекту у здобувачів освіти, за компонентними характеристиками найнижчий рівень має когнітивний компонент емоційного інтелекту.

У третьому розділі виокремлено педагогічні умови та принципи формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного із компонентів професійної компетентності, форми та методи реалізації педагогічних умов, а також проведено порівняльний аналіз результатів експериментального дослідження, що засвідчив ефективність виокремлених педагогічних умов формування емоційного інтелекту здобувачів освіти.

Список публікацій, у яких опубліковано основні результати дослідження:

1. Гордієнко І., Чередник Л. Емоційний інтелект як компонент професійної компетентності. Збірник доповідей учасників *Всеукраїнської студентсько-учнівської науково-практичної онлайн конференції «Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників в умовах викликів воєнного стану»*. 28.03.2024 р. Київ: НУБІП України, 2024. С. 73-75.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОДНОГО ІЗ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	
1.1. Становлення та розвиток поняття «емоційний інтелект».....	10
1.2. Термінологічне поле дослідження.....	15
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОДНОГО ІЗ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	
2.1. Структура поняття «емоційний інтелект» (компоненти, показники їх вияву та рівні сформованості).....	27
2.2. Сучасний стан проблеми формування емоційного інтелекту як одного з компонентів професійної компетентності (на прикладі КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С.Нечуя-Левицького»).....	34
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОДНОГО ІЗ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	
3.1. Педагогічні умови формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного із компонентів професійної компетентності, форми та методи їх реалізації	47
3.2. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	55
Висновки до розділу 3.....	63
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність проблеми. В умовах динамічного розвитку, суспільних трансформацій, переоцінки цінностей сучасна освіта змінила парадигму орієнтирів у бік дитино- і людиноцентризму та потребує виокремлення емоційного інтелекту як компоненту професійної компетентності педагогів. Актуальність проблеми формування емоційного інтелекту (ЕІ) стрімко зростає в сучасному суспільстві. В умовах швидкого розвитку технологій, зростання обсягу інформації та змін у соціальних відносинах здатність керувати власними емоціями та розуміти емоції інших стала критично важливою. Емоційний інтелект впливає на багато сфер життя, зокрема на: 1. Професійну ефективність (ЕІ допоможе справлятися зі стресом, підтримувати високий рівень мотивації та продуктивності, що особливо важливо для керівників, педагогів, лікарів і всіх, хто працює з людьми) 2. Міжособистісну взаємодію та комунікацію. 3. Самосвідомість, що допомагає розвивати людині свій потенціал і відчувати більше задоволення від життя. 4. Фізичне і психічне здоров'я.

Емоційний інтелект – це здатність усвідомлювати й керувати як власними емоціями, так і емоціями інших. Він включає навички управління стресом, розв'язання проблем і побудови міцних взаємодій з іншими людьми. Завдяки ефективному розвитку емоційного інтелекту люди стають продуктивнішими, знижують ризик конфліктів та покращують якість

Що стосується сфери освіти, то важливим є той факт, що професійна діяльність педагогів емоціогенна, це пов'язано з високим ступенем напруження, відповідальності, інтенсивності вирішення професійних завдань, постійної комунікації зі здобувачами освіти, колегами, батьками. З огляду на це доцільно зауважити, що емоції відіграють важливу роль у професійній діяльності педагогів.

На сьогоднішній день мають місце наукові дослідження, у яких стверджується, що низька здатність до розуміння та контролю емоцій - як

своїх, так і інших людей - може мати негативні наслідки у вигляді проблем в організаціях, пов'язаних з комунікацією членів колективу, у неспроможності працівників до спільного вирішення колективних завдань і проблем, тоді як високі показники емоційного інтелекту можуть сприяти командоутворенню [73], підвищувати результативність командної роботи, знижувати у членів колективу рівень невпевненості у собі, тривожності, конфліктності [70].

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях феномен емоційного інтелекту проаналізовано вітчизняними (І. Андрєєва, І. Бех, Г. Ващенко, Ж. Вірна, О. Баб'як, К. Брагіна, Г. Гарскова, Н. Коврига, Е. Носенко, Д. Люсін, К. Маннапова, І. Опанасюк, О. Почтарьова та інш.) та зарубіжними науковцями (Р. Бар-Он (R. Bar-On), Д. Гоулман, Н. Gardner, Е. Thorndike, D. Goleman, N. Holl, Д. Карузо, П. Лопес, D. Mayer, Г. Орме, Дж. Сайароччі, Р. Salovey, Д. Слайтер, Р. Стенберг та інш.).

На необхідності формування особистісних якостей, які сприятимуть можливості безконфліктно здійснювати професійну діяльність, наголошується у ряді законодавчих актів та нормативних базових документів системи освіти.

До таких документів належать Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (№ 2736 від 23.12.2020 р.), Концепція Нової української школи та інш. Серед міжнародних документів у першу чергу варто назвати «Рекомендації Європарламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», де однією з компетентностей визначено емоційний інтелект. Більш ніж 25 провідних країн світу на загальнодержавному рівні розглядають питання впровадження в освітянську практику програми формування Social-Emotional learning (SEL) – «соціальних та емоційних «м'яких навичок» (soft skills), які якраз і узагальнено у змісті поняття «емоційний інтелект».

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз проблеми формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного із

компонентів професійної компетентності та провести експериментальну перевірку визначених педагогічних умов їх формування.

Для реалізації поставленої мети було поставлено наступні **завдання**:

1. Розкрити етапи становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект».
2. З'ясувати зміст понять «здобувачі освіти», «компетентність», «професійна компетентність», «професійна компетентність педагога», «емоційний інтелект» як компонент професійної компетентності.
3. Визначити структуру поняття «емоційний інтелект» (компоненти, показники їх вияву та рівні сформованості).
4. З'ясувати сучасний стан проблеми формування емоційного інтелекту як одного з компонентів професійної компетентності (на прикладі КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С.Нечуя-Левицького»).
5. Виокремити педагогічні умови формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного із компонентів професійної компетентності, форми та методи реалізації педагогічних умов.
6. Провести порівняльний аналіз результатів експериментального дослідження.

Об'єкт дослідження: формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного з компонентів професійної компетентності.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту.

Для реалізації поставлених у дослідженні завдань було використано наступні **методи дослідження**: *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми формування емоційного інтелекту здобувачів освіти; *діагностичні* – анкетування, тестування, що дало можливість розробити систему роботи з формування емоційного інтелекту; триетапний *педагогічний експеримент* – з метою з'ясувати вихідний рівень сформованості досліджуваної якості у здобувачів освіти, визначити педагогічні умови формування досліджуваної якості; методи математичної та статистичної

обробки даних – з метою перевірки ефективності проведеної експериментальної роботи.

Новизна отриманих результатів дослідження:

1. Розкрито зміст поняття «емоційний інтелект», визначено його структурні компоненти, відповідні показники та рівні сформованості у здобувачів освіти.

2. Розроблено систему роботи з формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту, теоретично обґрунтовано її змістове наповнення та особливості реалізації.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що: апробовано та експериментально перевірено ефективність впровадження системи роботи (змісту, форм та методів) з формування емоційного інтелекту здобувачів освіти як одного з компонентів їх професійної компетентності.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (73 найменування, у тому числі іноземними мовами), 6 додатків, Загальний обсяг дорівнює 90 сторінок, містить 13 таблиць, 15 рисунків, у тому числі діаграм.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОДНОГО ІЗ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

1.1. Становлення та розвиток поняття «емоційний інтелект»

Поняття «емоційний інтелект» як сукупність психічних характеристик людини вперше було введено в психологічну теорію американськими науковцями в 90-х роках ХХ століття. Сучасний етап його дослідження відзначається науковим осмисленням природи цього явища, розвитком різноманітних концептуальних підходів до розуміння його структури, а також теоретичним обґрунтуванням і вивченням прикладного значення емоційного інтелекту, зокрема розробкою методики для його психодіагностичного оцінювання.

Генезис поняття «емоційний інтелект» та історичний розвиток проблеми формування емоційного інтелекту частково розкрито в працях І. Андрєєвої (єність емоційного та раціонального у свідомості та уявленнях людини), Г. Бенькевич, А. Карпової, О.Логвись, А. Петровської, Л. Ракітянської та інш.

Історично першою формою суспільної свідомості загальноновизнано релігійні, міфічно-язичницькі уявлення первісної людини. Вони були відбитком синкретичного характеру мислення первісної людини і її світосприйняття. Віра у надприродні сили, пізнання навколишнього світу, а звідси - його символічне відображення його різних формах колективної творчості (міфах, ритуалах, малярстві тощо), де через наочно-чуттєві образи людина виражала себе, своє начало у поєднанні «інтелектуального, емоційного і вольового» [62, с. 67].

Витоки проблеми знаходимо ще у давніх релігійних та філософських ученнях. Так, науковиця І. Андрєєва наводить приклади з Біблії, Книги Притчей Соломонових, у яких підтверджено силу емоцій у регуляції поведінки особистості, що засвідчують роль інтелекту в емоційній саморегуляції

людини: «У нерозумного відразу ж виявиться гнів його, а розсудливий ховає образ», «Лагідна відповідь відвертає гнів, а образливе слово збуджує лютю».

Якщо порівняти ставлення світових релігій до емоційного і раціонального компонентів у людині, то маємо цікаві факти. Наприклад, у християнській релігії центром духовного начала людини є серце, а тому головним аспектом виховання у цій релігії завжди була саме сфера почуттів, яка, по суті, становить шкалу загальнолюдських цінностей: добро, толерантність, взаємодопомога, любов, відсутність агресії, терпимість (підставити другу щоку, якщо тебе вдарили) тощо.

Самі дослідники (І. Анреєва, А. Карпова, А. Петровська, Л. Ракітянська та інш.) переконані, що проблема поєднання та взаємовпливу таких якостей особистості, як розум і емоції, має свій початок в античні часи: вона закладена у погляди мислителів тієї епохи у формі порад, пересторог, нарікань. Наприклад, Сократ, Платон, Аристотель, хоча поняття «емоційний інтелект» у їх часи не існувало, звеличували перевагу розуму над почуттями, розмірковували над емоціями, моральною чесністю що є основою сучасного розуміння емоційного інтелекту. Сократ у своїх діалогах підкреслював важливість самопізнання та управління собою, вважаючи, що людина має постійно вдосконалювати своє розуміння власних емоцій і мотивів.

У давньогрецькій філософії осмислення і обґрунтування базувались на розумі, аргументції, доказовості: «логос» Геракліта, «концепція розуму» Анксагора, «вчення про мудрість» Ксенофана та інш. їх філософські пошуки і ідеї привели до усвідомлення ролі розуму у пізнанні світу.

Поряд з цим загальноєвропейські культурні традиції XVII ст позначились вченнями філософа Б. Паскаля, який стверджував, що людство пізнає істину «не тільки розумом, але і серцем» [62].

В епоху Просвітництва прихильником «ідеї серця» був Ж.-Ж. Руссо, який писав: «Міркування не звеличує душу, а лише втомлює. Людину звеличує моральність, гідність, яка походить не від розуму, а від серця». «Логіку серця» Б. Паскаля продовжено також в українській культурній традиції. Дослідник

І. Огієнко стверджує, що для українців у всі часи їх побутування душа була «святою»[45]: релігійно-філософська література засвідчує той факт, що в Київській Русі простежувалась тенденція возвеличення серця як центру розвитку особистості, осягнення людиною істини Божої, місце знаходження віри, любові, надії. Підтвердження цьому зустрічаємо у церковно-богословських літописах та думках видатних особистостей того часу (Володимир Мономах, Іларіон Київський, Феодосій Печерський та інш.). «Ідею серця» підтримували Петро Могила та Інокентій Гізель, «філософію серця» розвивали Григорій Сковорода, Микола Костомаров, Кирило Ставровецький та інш. Але вже у епоху відродження українські мислителі (Касіян Сакович, Юрій Дрогобич), наслідуючи загальноєвропейські традиції, закликають до пізнання світу «безвідносно до велінь Бога» [13].

Нового звучання «філософія серця» набуває у сьогоденні, як підґрунтя та основа філософії людиноцентризму.

Сучасна світова філософія представлена плеядою наукових думок та течій, напрямів, теорій, представники яких не є прихильниками провідної традиції класичної філософії, вони не абсолютизують пріоритетність людського розуму у пізнавальній діяльності, вирішенні усіх проблем людства. Як наслідок, виникають філософські течії, які аргументують існування іншої точки зору на проблему співвідношення емоційного і раціонального (С. Керкегор, А. Шопенгауер).

Дослідник М.Савчук [51], узагальнюючи напрацювання з проблеми історико-філософського аналізу поняття «емоційний інтелект», виокремив етапи усвідомлення та трактування досліджуваного поняття у різні часи та епохи (таблиця 1).

Таблиця 1

Етапи розвитку та усвідомлення змісту поняття «емоційний інтелект» (за дослідженнями М. Савчук [51])

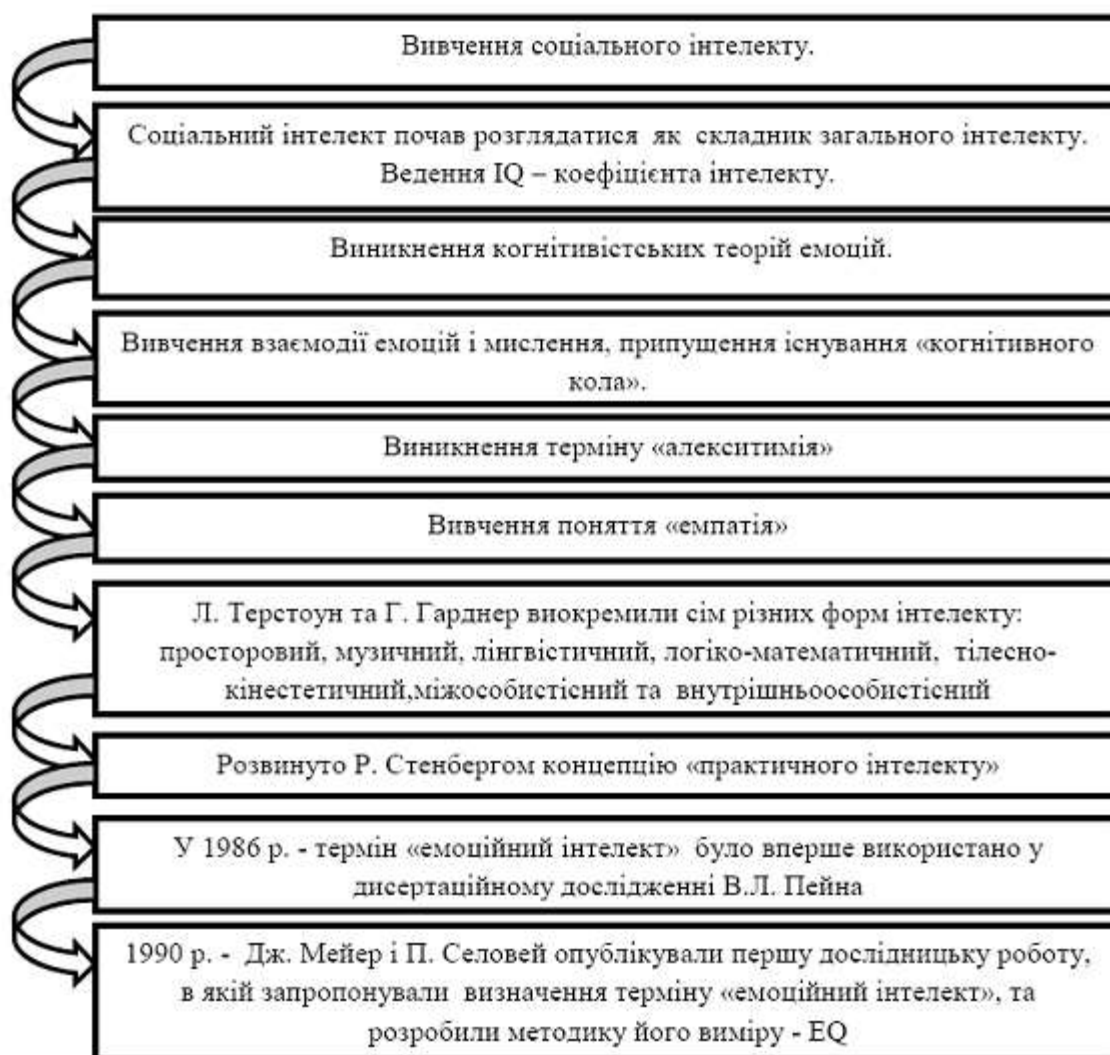
Етапи	Тлумачення змісту поняття «емоційний інтелект»
-------	--

<p>Античність: період історії від 800 року до н. е. до 600 року н. е.)</p>	<p>Філософи Античності дотримувались точки зору єднання розуму і чуттєвого пізнання. Аристотель вважав емоції чимось, що настільки сильно перетворює людський стан, що це впливає на здібності до міркувань і супроводжується задоволенням та стражданнями людини.</p> <p>Пов'язуючи емоції і пізнання, він вказував, що: «самий процес пізнання незалежно від зовнішніх практичних мотивів, з якими він може бути і не бути пов'язаний, саме дослідження теоретичної істини, складають джерело дуже сильних емоцій» [2].</p>
<p>Епоха Просвітництва: (друга половина XVII —XVIII ст.)</p>	<p>В епоху Просвітництва панували два напрямки - емпіризм, де чуттєвий досвід виступав єдиним джерелом пізнання, і раціоналізм, що висуває на перший план логічне підґрунтя науки і визнає розум джерелом пізнання і критерієм його істинності. Основні зусилля ірраціоналістів вже в ті часи були спрямовані на вироблення емоційно-моральних установок, які послужили б орієнтирам для людини в міжособистісних відносинах.</p>
<p>Філософія життя: XIX - початок XX ст.</p>	<p>Представники філософії життя (А.Бергесон, В.Дильтей, Г.Зіммель) визначають дійсність через досвід самого життя, як переживання, поза яким досвід не існує. І сприймають життєвий досвід як ірраціональний і такий, що не зводиться до розуму.</p>
<p>Теорія Соціального інтелекту: XX ст.</p>	<p>Теорія Соціального інтелекту, що виникла в XX ст., стала підґрунтям для формування теорії емоційного інтелекту.</p>
<p>Роберт Торндайком (1937р.)</p>	<p>Вперше написав про «соціальний інтелект» для позначення «далекоглядності в міжособистісних відносинах». Визначає цей феномен як загальну здатність розуміти інших людей і, на основі цього, винятково суб'єктивного розуміння, — діяти розмірковано та мудро, адекватно щодо оточуючих.</p> <p>Соціальний інтелект він представляв як сукупності ментальних здібностей, пов'язаних з обробкою соціальної інформації та сприяють успішності міжособистісної взаємодії, виокремлюючи три види інтелекту: абстрактний інтелект, який безпосередньо відповідає за здатність людини розуміти абстрактні вербальні (наприклад, математичні) символи; конкретний інтелект, який дозволяє суб'єкту розуміти речі й предмети винятково матеріального світу і виконувати певні дії щодо цих речей чи предметів;</p>

	соціальний інтелект як загальна здатність розуміти інших людей. Теорії соціального інтелекту в подальшому розвивали Г.Оллпорт, Дж. Гілфорд, і Г. Айзенко.
Г.Оллпорт,(1937р.)	Пов'язав соціальний інтелект зі здатністю висловлювати швидко, майже автоматичні судження про людей, прогнозувати найбільш вірогідні реакції людини. Вважав, що соціальний інтелект - «особливий соціальний дар», що забезпечує безконфліктність у стосунках з людьми.
Трьома десятиліттями пізніше, В1967, Дж. Гілфорд	Розглядає емоційний інтелект як систему інтелектуальних здібностей, незалежних від чинника загального інтелекту і пов'язаних, насамперед, з пізнанням поведінкової інформації. Ця здатність, вважає він, включає шість чинників: пізнання елементів поведінки; пізнання класів поведінки; пізнання відносин поведінки; пізнання систем поведінки; пізнання перетворення поведінки; пізнання результатів поведінки. Ці здібності мають безпосереднє відношення до складових надалі розробленого поняття ЕІ.

Як бачимо, онтологічні витoki емоційного інтелекту як феномену мають прямий зв'язок з розвитком проблеми співвідношення емоційного та раціонального як основних пізнавальних характеристик людини. Зазначена проблема має наскрізний, безперервний, історично обумовлений характер, генеза якої пов'язана з усіма етапами розвитку наукової думки і знаходиться в полі перетину багатьох дисциплін (педагогіка, психологія, філософія, біологія тощо).

Поняття і феномен «емоційний інтелект» пройшли певні стадії розвитку, які є сходинками його еволюції, які привели від соціального інтелекту до першої дослідницької роботи у 1990 році, де було не тільки розкрито зміст поняття, але і розроблено новітню для того часу методику його виміру, що дозволило розробляти подальші методики впливу на рівень розвитку емоційного інтелекту (рис.1.)

Рис.1. Еволюційні сходи розвитку феномену «емоційний інтелект» (за М. Савчук)

На сьогоднішній день соціальний та емоційний інтелект є найважливішими soft-skills XXI століття, які варто розвивати у процесі навчання. Отже, можемо стверджувати, що формування та розвиток емоційного інтелекту в освітньому процесі є дуже важливим завданням, яке дозволить створити високопродуктивне та ефективне суспільство.

2.1. Термінологічне поле дослідження

Термінологічне поле дослідження становлять поняття, що характеризують предмет та об'єкт дослідження. До переліку понять, зміст яких підлягає уточненню у рамках виконання завдань нашого дослідження,

належать наступні: *здобувачі освіти, професійна компетентність, компоненти професійної компетентності, емоційний інтелект.*

На думку дослідниць О. Войтовської, І. Зарішняк, «сучасні здобувачі вищої освіти – це молоді люди, які мають потенціал для подальшого інтелектуального розвитку та відображають найважливіший ментальний потенціал сучасного суспільства, формуючи особливу соціальну групу – студентство» [10].

У чинному законодавчому полі та нормативно-правових документах освітньої сфери використовується термін «здобувачі освіти», що є збірним поняттям. Так, у Законі України «Про освіту» визначено, що *здобувачі освіти – це «вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти»* [46]. Послугуючись змістом одного з ключових термінів нашого дослідження, що його маємо у законодавчому документі, ми і будемо використовувати його у своєму дослідженні.

Компетентнісний підхід покладено в основу розроблення галузевих стандартів вищої школи нового покоління (відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 31.07.2008 р. № 1/9–484 щодо нормативно-методичного забезпечення розроблення галузевих стандартів вищої школи). Це підкреслює усвідомлення змін у системі вищої освіти України: у процесі підготовки майбутніх педагогів домінантним є перехід до компетентнісно орієнтованої освіти.

Тлумачення змісту поняття «компетентність» ускладнюється тим, що ця категорія «була запозичена педагогікою з інших наук, де вона вже була достатньо глибоко осмислена й займає гідне місце. До категоріально-понятійного апарату педагогіки вона увійшла порівняно нещодавно як наслідок нових соціально-економічних процесів, тому не повною мірою співвідноситься із системою педагогічних понять» [60].

«Словник української мови» під словом «компетентність» трактує «ґрунтовну обізнаність із чим-небудь; коло повноважень певної організації,

установи, особи» [6]; у словнику іншомовних слів поняття «компетентність» (лат. «competere» – добиватися, відповідати, підходити) розтлумачено як «коло повноважень будь-якого органу або посадової особи; коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний» [53].

У напрацюваннях дослідниці Л. Мороз, компетентність тлумачиться як певний структурований комплекс знань, умінь, навичок особистості, що формуються і підлягають коригуванню в процесі життєдіяльності і дозволяють людині успішно вирішувати завдання і проблеми професійного характеру [36, с.31].

Увага міжнародної спільноти до трактування та уніфікації поняття «компетентність» є важливою характеристикою сучасного наукового поля: «ключові компетентності» розглядаються європейськими науковцями і як здатність особистості «сприймати та відповідати на індивідуальні соціальні потреби, з іншого – комплекс цінностей особистості її знань і навичок» [34].

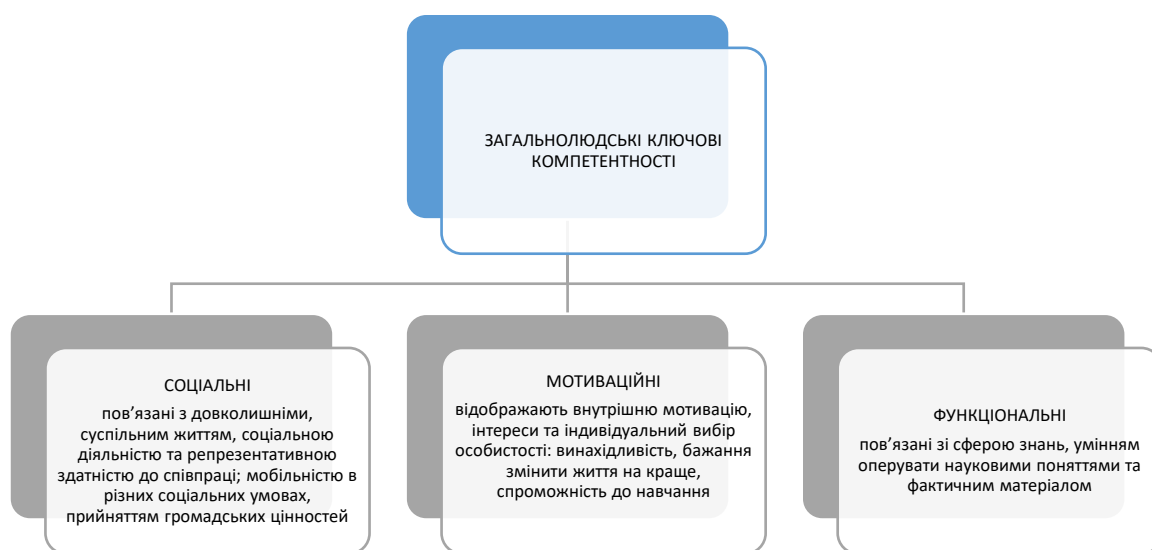
Науковці з Німеччини Brezinka W., Heraus E.[68] стверджують, що поняття «компетентність» - грецького («αρετή» - «вищість», «доброчесність», «майстерність», «вміння») походження, яке з часом почало означати відносно постійну якість особистості, що високо цінується суспільством.

У дослідженнях європейських науковців зміст поняття «компетентність» трактується по-різному: «здатність», «потенціал» окремої особистості у виконання окремих конкретних дій (М. Сміт); унікальна здатність, що є необхідною у процесі виконання певної діяльності в певній галузі (Дж. Равен); загальна здатністю, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, яких людина набуває під час навчання (В. Хутмахер) та інші.

У дослідженні англійського психолога Джона Равена визначено компетентність як наявність у людини певних якостей і характеристик, які дозволяють досягнути професійно та особистісно значущих цілей у тому середовищі, де людина живе і працює [48, с.280]. Науковець звертає увагу на те, що феномен компетентності є багатокomпонентним, тобто містить

інтелектуальні, афективні та вольові компоненти, завдяки яким і забезпечується мотивація особистості до її реалізації.

На підставі вибору ключових компетентностей вченими Австрії, Бельгії, Німеччини, Фінляндії та інших європейських країн запроваджено класифікацію загальнолюдських компетентностей, а саме – виділено три головні групи ключових компетентностей людини (рис.2).

Рис.2. Загальнолюдські ключові компетентності (за матеріалами досліджень зарубіжних науковців)

Досліджуваний нами феномен «професійної компетентності» не входить до цієї системи загальнолюдських цінностей, оскільки є інтегрованим комплексним поняттям і є окремим об'єктом багатьох наукових досліджень.

Науковиця В. Міляєва, досліджуючи підходи до визначення професійної компетентності у сучасній психологічній теорії, визначила такі узагальнені трактування цього поняття: «навички та риси, необхідні працівнику для ефективного виконання роботи; поведінка, яку демонструють переважно успішні працівники, на відміну від менш успішних; комплекс знань, умінь, здібностей, мотивацій, цінностей та інтересів людини; знання, навички,

здібності та інші характеристики, пов'язані з високими досягненнями в роботі, тощо» [34].

Наковці із США для тлумачення професійної компетентності використовують формулу KSAO: Knowledge – знання, Skills – уміння, Abilities – здібності, Other – інші характеристики [62, С. 293].

З огляду на предмет та об'єкт нашого дослідження, поняття професійної компетентності вимагає детальнішого уточнення, оскільки стосується окремої сфери діяльності – освітньої. Тому нам потрібно розкрити поняття «професійна компетентність педагога».

Відповідно до авторської концепції педагогічної компетентності (Л. Банашко, О. Севастьянова, Б. Кришук, С. Тафінцева), *професійна компетентність педагога – це «сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат»* [25].

Таким чином, на основі аналізу наукових напрацювань та аналізу нормативно-правової бази у сфері освіти, ми вивели узагальнене поняття професійної педагогічної компетентності, яким будемо послуговуватись у своїй роботі: *професійна педагогічна компетентність – це інтегрована характеристика особистості педагога, яка передбачає наявність необхідного для успішної реалізації професійної діяльності комплексу цінностей, поглядів, установок, знань, умінь і навичок, що забезпечують успішну соціальну і професійну самореалізацію.*

У структурі професійної компетентності педагога науковець І.Смагін виокремлює знання, уміння, навички, ставлення та моделі професійної поведінки [56]; у структурі професійної компетентності викладача коледжу дослідниця С. Міщенко виділяє наступні складники: предметно-інформаційний, методичний, психолого-педагогічний, комунікативно-організаційний, технологічний, саморозвитку [35]; у напрацюваннях М.Бирки, який досліджував професійну компетентність викладача

професійно-технічного закладу освіти, виокремлено загальнокультурну, психолого-педагогічну, діяльнісно-комунікативну, ціннісно-орієнтаційну та інш. здатності [4].

Таким чином, можемо зробити висновок, що емоційний інтелект як фактор налагодження безконфліктної комунікації між учасниками освітнього процесу входить у структуру професійної компетентності загальної (яка стосується представників усіх сфер і професій) та педагогічної.

Крім того, маємо зауважити на такому факті: в епоху швидкої інформатизації суспільства основною конкурентною перевагою є наявність у фахівців «м'яких» навичок (soft skills), незалежно від їх професійної кваліфікації. «Концепція «soft skills» за останні 20 років стала невід'ємною складовою світового ринку праці у найрізноманітніших сферах економіки та суспільства. У багатьох контекстах «soft skills» прирівнюють до таких термінів, як «employability skills» (навички для працевлаштування), «people skills» (навички спілкування з людьми), «non-professional skills» (непрофесійні навички), «key skills» (основні навички), «skills for social progress» (навички для соціального розвитку), «life skills» (життєві навички)» [59].

Зважаючи на те, що «м'які» навички – це якості особистості і риси характеру, що поліпшують здатність людини взаємодіяти з іншими людьми, вони мають значний вплив на працездатність окремої особистості, її стосунки у колективі та мікроклімат у ньому, а також на перспективи кар'єрного зростання.

Саме тому ми можемо стверджувати, що досліджувана нами якість особистості «емоційний інтелект» належить до компонентів професійної компетентності. Якщо говорити про роль емоційного інтелекту як компонента професійної компетентності майбутнього педагога, то у дослідженнях вітчизняних науковців виокремлюють зв'язок емоційного і позитивного інтелекту педагога з його «емоційною грамотністю» [30], наголошуючи на тому, що для успішної педагогічної взаємодії необхідним є вміння управляти власними емоціями і розуміти емоції оточуючих; емоційний інтелект як один

із важливих факторів, що визначає продуктивність діяльності педагога, опосередковує гуманістичну спрямованість у взаємодії із здобувачами освіти та іншими суб'єктами освітнього процесу, реалізацію індивідуального підходу у розвитку особистості тощо визначають Є.Клопота, О.Околович, С.Дерев'янка та інш.; емоційний інтелект як показник емоційної складової професійної компетентності педагога і як складова його неперервної освіти розглядається у працях Т.Скорик, А.Міненко та інш.

У дослідженнях також підкреслюється важливість емоційного інтелекту задля збалансованості між розумом та почуттями, виділяється творчість як один із найбільш складних і важливих конструктів професійної діяльності педагога, який тісно пов'язаний із емоційним інтелектом та має безпосередній вплив на ефективність професійної діяльності. Слід констатувати єдність поглядів як вітчизняних, так і зарубіжних учених у питанні, що стосується можливості розвитку емоційного інтелекту протягом життя. Так, зокрема, С. Дерев'янка і М. Манойлова у своїх роботах встановили ефективність розвитку компонентів емоційного інтелекту студентів шляхом спеціально організованого навчання.

Отже, як один із складників комплексу професійних «м'яких навичок», емоційний інтелект є особистісним чинником успішності педагога і має безпосередній вплив на емоційне здоров'я, соціальну адаптивність та професійну самореалізацію.

Розглянемо детальніше зміст ключового поняття нашого дослідження – «емоційний інтелект».

Окрім емоцій, почуттів та пристрастей, сучасні вчені винайшли емоційний інтелект (EQ). За нього відповідає ділянка мозку неокортекс. Це показник здатності до спілкування, вміння усвідомлювати свої емоції та розуміти почуття людей. Від рівня розвитку цього феномену залежить поведінка, соціальні взаємини, рішення, результат, інтуїтивне мислення, емоційність, рівень адаптації до різних життєвих ситуацій тощо. Зважаючи на

рівень впливу емоційного інтелекту на комунікацію у соціумі, емоційний інтелект називають міжособистісним.

Термін «емоційний інтелект» уперше введено в науковий обіг зарубіжними науковцями Р. Salovey, J. D. Mayer, які вели його дослідження у контексті проблеми соціального інтелекту, пояснюючи як «здатність сприймати і розуміти прояви особистості, що виражаються в емоціях, у керуванні ними на основі інтелектуальних процесів» [71, с. 5]. У структурі емоційного інтелекту названі дослідники виокремлюють чотири компоненти: 1) здатність сприймати або відчувати емоції (свої власні та іншої людини); 2) здатність розуміти, що виражає будь-яка емоція; 3) здатність керувати емоціями; 4) здатність спрямовувати свої емоції на допомогу розуму.

Відомою і достатньо визнаною моделлю емоційного інтелекту є концепція Р. Бар-Она, який визначив його як усі некогнітивні здібності, знання і компетентність, що дають людині змогу успішно справлятися з різними життєвими ситуаціями.

Модель соціального й емоційного інтелекту була представлена в 1996 році на зборах Американської асоціації психологів у Торонто (Канада) (Bar-On R., 2000).

Актуальними на сьогодні є декілька концептуальних підходів до розуміння емоційного інтелекту як соціальнопсихологічного феномену, серед яких модель здібностей Дж. Мейєра, П. Селовея і Д. Карузо, модель Д.Гоулмана, модель Р. Бар-Она, модель Д. Люсіна, диспозиційна модель емоційного інтелекту і інформаційно-перероблювальна модель. Кожен підхід має свої переваги і слабкі сторони як в теоретичному обґрунтуванні конструкту, так і в методах діагностики емоційного інтелекту, що на них ґрунтуються.

У свою чергу науковець Е. Носенко феномен емоційного інтелекту розглядає як аспект виявлення внутрішнього світу особистості, що відбиває міру розумності ставлення людини до світу, до інших та до себе як суб'єкта життєдіяльності [42,с.119]. Наслідуючи визначення попередників, науковиця

В. Зарицька стверджує компонентний покроковий взаємозв'язок емоційного інтелекту та позитивних настроїв: емоційний інтелект сприяє рішучості у досягненні мети, пристосуванні до нових умов - успіх викликає почуття задоволення та прояв позитивних емоцій – це сприяє розвитку здатності викликати позитивні емоції не тільки в себе, а й в інших, що є типовою якістю емоційно-інтелектуальних людей [22].

Існує багато різноманітних підходів до визначення змісту поняття «емоційний інтелект», які ми зробили спробу узагальнити (табл.2).

Таблиця 2

Тлумачення науковцями змісту феномена «емоційний інтелект»

ПІБ науковця	Тлумачення змісту поняття «емоційний інтелект»
Вознюк Л.[8]	«EQ є важливою умовою складовою професійної компетентності менеджера шкільної освіти і умовою його готовності здійснювати управлінську діяльність у складних нестандартних ситуаціях»
Жмай О. [18]	Соціальний та емоційний інтелект – це одні з найважливіших soft-skills, які є передумовою успіху всіх учасників освітнього процесу
Журавльова М. [19]	Особлива форма «організації індивідуального емоційного досвіду у вигляді наявних емоційних структур, що породжують емоційний простір відображення і емоційні репрезентації, які будуються в межах цього простору»
Лящ О. [28]	«емоційний інтелект розуміється як інтелектуальна здатність, пов'язана з розумінням і управлінням емоційними виявами особистості»
Коврига Н., Носенко Е.[42]	Феномен, що « не тільки підіймає нас над нашими пристрастями та слабкостями, а й допомагає скористатись нашими перевагами, талантами та добродійністю»
Москаленко В., Максьом К. [29]	«емоційний інтелект відображає внутрішній світ та його зв'язок з поведінкою особистості, взаємодією з реальністю»
Г.Гарднер, Д.Голуман, Р.Бар-Он, Д.Карузо	Новий психологічний феномен загальної проблеми психології особистості, що виступає детермінантом професійного й особистісного саморозвитку і кар'єрного зростання
Савчук М. [51]	«Інтегративна особистісна властивість, яка зумовлюється динамічною єдністю афекту та

	інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню і самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду»
--	---

Формування і розвиток емоційного інтелекту як компонента професійної компетентності педагога - це робота над вдосконаленням процесів усвідомлення власних емоцій та емоцій навколишніх людей, що складають соціум і професійний колектив, здатністю управляти ними та «спроможність до гармонійного балансування між раціональним та емоційним» [55]. Емоційному інтелекту належить провідна роль у взаємодії всіх учасників освітнього процесу, а його відсутність призводить до конфліктності, руйнівної та неефективної взаємодії, розповсюдженню негативних явищ, зокрема, булінгу та мобінгу у освітньому середовищі.

Дослідивши та проаналізувавши напрацювання науковців з порушеної нами проблеми формування емоційного інтелекту як одного із компонентів професійної компетентності, ми схилиємося до думки, що емоційний інтелект – це комплекс інтелектуальних здібностей для виявлення, розуміння та контролю емоцій. *Це сукупність когнітивних, особистісних та мотиваційно-вольових рис і характеристик, що є необхідними для становлення, реалізації та особистісного розвитку людини, безконфліктної реалізації особистості у суспільному та професійному просторі.*

ВИСНОВКИ до розділу 1

У першому розділі нашого дослідження, що мав за мету розкрити етапи становлення та розвитку поняття «емоційний інтелект», а також з'ясувати зміст понять «здобувачі освіти», «компетентність», «професійна компетентність», «професійна компетентність педагога», «емоційний інтелект» як компонент професійної компетентності, ми дійшли наступних висновків.

На сьогоднішній день соціальний та емоційний інтелект є найважливішими soft-skills XXI століття, які варто розвивати у процесі навчання. Важливим є той факт, що професійна діяльність педагогів емоціогенна, це пов'язано з високим ступенем напруження, відповідальності, інтенсивності вирішення професійних завдань, постійної комунікації зі здобувачами освіти, колегами, батьками. З огляду на це доцільно зауважити, що емоції відіграють важливу роль у професійній діяльності педагогів.

Отже, можемо стверджувати, що формування та розвиток емоційного інтелекту в освітньому процесі є дуже важливим завданням, яке дозволить створити високопродуктивне та ефективне суспільство. Саме тому емоційний інтелект ми розглядали як особистісний чинник успішності педагога, компонент його професійної компетентності, що впливає на емоційне здоров'я (здатність регулювати та гармонізувати внутрішні емоційно-вольові процеси), соціальну адаптивність та професійну самореалізацію, а його розвиненість впливає на всі аспекти життєдіяльності вчителя – особистісні, професійні, соціальні.

Ми визначили, що здобувачі освіти – це вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти. З огляду на те, що об'єктом нашого дослідження є формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як компонента професійної компетентності, на основі аналізу психолого-педагогічних напрацювань ми визначили зміст поняття

«професійна педагогічна компетентність» – це інтегрована характеристика особистості педагога, яка передбачає наявність необхідного для успішної реалізації професійної діяльності комплексу цінностей, поглядів, установок, знань, умінь і навичок, що забезпечують успішну соціальну і професійну самореалізацію.

У своєму дослідженні ми будемо звертатись до такого тлумачення поняття «емоційний інтелект»: це сукупність когнітивних, особистісних та мотиваційно-вольових рис і характеристик, що є необхідними для становлення, реалізації та особистісного розвитку людини, безконфліктної реалізації особистості у суспільному та професійному просторі.

Увага науковців до емоційного інтелекту як особистісного чинника професійного становлення майбутнього педагога має певні аргументи: зміна орієнтирів сучасної національної освіти у бік педагогіки партнерства та дитиноцентризму, які визнані стратегічними векторами її розвитку у XXI столітті.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОДНОГО ІЗ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

2.1. Структура поняття «емоційний інтелект» (компоненти, показники їх вияву та рівні сформованості)

З'ясування структури ключового поняття нашого дослідження – «емоційний інтелект» - продиктовано необхідністю подальших експериментальних досліджень, пов'язаних із встановленням рівня розвитку емоційного інтелекту у майбутніх педагогів початкової школи та з'ясуванням педагогічних умов їх формування.

У відомому дослідженні Д. Гоулмана «Emotional Intelligence» наковець розкриває авторську модель емоційного інтелекту, що представляє собою поєднання таких складників, як самосвідомість, самоконтроль, соціальне розуміння та управління взаємовідносинами [69]. Структурну модель емоційного інтелекту, яку представив Д. Гоулман, називають *змішаною моделлю*, так як у ній емоційний інтелект постає як конструкт, що поєднує у собі як когнітивні якості, так і особистісні та мотиваційні риси.

Найбільш розповсюдженою моделлю ЕІ вважають *модель здібностей-модель*, представлену у напрацюваннях J. D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso, де емоційний інтелект предствалений у вигляді ієрархічної структури, де кожен із чотирьох виокремлених компонентів складається з когнітивних здібностей, які сприяють не тільки усвідомленню і здатністю до аналізу власних емоцій, але і до розуміння емоцій інших людей:

1) спроможність сприймати, оцінювати та виражати емоції і пов'язані з ними стани, ідентифікувати та оціювати їх;

2) здатність використовувати емоції для підвищення ефективності мислення і діяльності, що передбачає уміння доволно управляти емоціями, які сприяють вирішенню завдань (інтерес, допитливість) та використовувати

будь-який настрій у навчальній діяльності, або емоційна фасилітація (полегшення) мислення;

3) здатність до розуміння та аналізу емоційної інформації (здатність визначати джерело емоцій, класифікувати їх, встановлювати зв'язки між різними емоційними проявами, розпізнавати зв'язки між емоціями та словами, інтерпретувати

Американський дослідник, психолог Н. Холл, маючи за основу змішану модель емоційного інтелекту, наполягає на п'ятикомпонентній структурі цього поняття (рис.3).

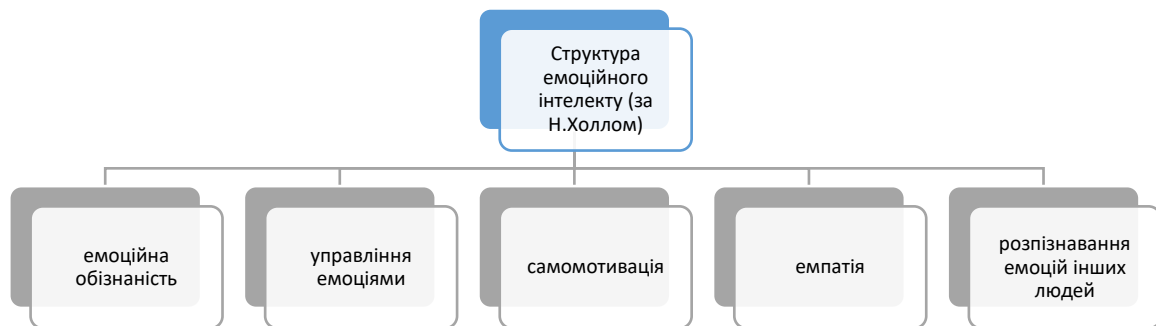

Рис.3. Структурні компоненти емоційного інтелекту (за Н.Холлом)

Некогнітивну модель емоційного інтелекту представив Р.Бар-Он [67], який вперше ввів у науковий обіг поняття EQ – emotional quotient, тобто коефіцієнт емоційності, у сьогodнішній науці- коефіцієнт емоційної компетентності. Структура емоційного інтелекту у моделі Бар-Она складається з п'яти основних компонентів: 1) внутрішньоособистісний емоційний інтелект; 2) міжособистісний емоційний інтелект; 3) адаптивність; 4) регуляція стресу; 5) загальний настрій.

Окремо слід відзначити *диспозиційну модель* емоційного інтелекту, яку розробили британські дослідники К.В. Петридес та А. Фернґем [72]. Ці дослідники стверджують про існування певних рис, які безпосередньо пов'язані з емоційним функціонуванням особистості. Описуючи емоційний інтелект, вони використовують не тільки набір певних здатностей, запропонованих Дж. Мейєром і П. Саловеєм, а також пропонують

враховувати його диспозиційні компоненти, тобто стиль поведінки та досвіду, який носить контекстуалізований характер. Автори диспозиційної моделі емоційного інтелекту визнають суб'єктивність емоційного досвіду особистості. Таким чином, авторами даної концепції зроблено спробу поєднати досягнення попередників (модель здібностей і змішану модель), але дискусії щодо об'єктивності результатів методики серед психологів продовжуються.

Науковиця М. Августюк стверджує, що в основі функціонування EI лежать три механізми: емоційність, управління емоційним потоком та спеціалізовані центральні механізми [1].

Науковець К.Максом, досліджуючи основні концептуальні підходи та структурну модель емоційного інтелекту, пропонує таку його компонентну структуру (табл. 3).

Таблиця 3

Компонентна структурно-функціональна модель емоційного інтелекту (за К.Максом[29])

Структурні компоненти феномену «емоційний інтелект»	Функції компонентів емоційного інтелекту
Когнітивний	Інтерпретативна Комунікативна
Афективний	Регулятивна Стресозахисна Комунікативна
Конативний	Активізуюча Комунікативна

Науковець зауважує, що «представлені структурні компоненти тісно взаємопов'язані між собою і окремий їх розвиток не дасть бажаних результатів. Але дана модель дозволяє підбирати комплекс вправ і їх послідовність для поступового розвитку потрібних здібностей і якостей» [29].

Серед сучасних компонентних моделей феномену «емоційний інтелект» заслуговує на увагу трикомпонентна модель, презентована дослідницею В.Зарицькою, яка зауважує, що емоційний інтелект найчастіше виявляється у когнітивній (уявлення людини про себе й про інших), емоційній (емоційне

самопочуття) і поведінковій сферах (комунікативна поведінка). Тому вона вважає логічним виокремити у структурі ЕІ чотири складники: розуміння власних емоцій, самоконтроль і саморегуляція емоцій, розуміння емоцій інших, використання емоцій у спілкуванні й діяльності [21].

Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців підводить нас до виокремлення власної компонентної структури досліджуваного феномену емоційного інтелекту, що має сприяти проведенню подальшого дослідження.

Таким чином, у структурі емоційного інтелекту ми виокремлюємо три базових компоненти: когнітивний, емоційний і поведінковий. Зупинимось на детальній характеристиці кожного з них. Для характеристики компонентів емоційного інтелекту ми скористались напрацюваннями науковців В.Москаленко[37], К.Максом[29].

Когнітивний компонент відображає знання та уявлення особистості про емоції та емоційні стани, що впливають на стосунки з оточуючими людьми. Усвідомлення власного емоційного стану підлягає вираженню у словесних характеристиках. До когнітивного компоненту відносимо: сприйняття, ідентифікацію емоцій (власних та інших людей), виявлення емоцій.

Мова іде про спроможність людини ідентифікувати емоції за фізичним станом, почуттями і думками; здатність визначати емоції інших людей через їх мову, звуки, зовнішній вигляд і поведінку, через твори мистецтва; уміння точно виражати емоції і потреби.

Уміння розрізняти емоційні стани є важливим для емоційного досвіду та поведінки особистості, воно сприяє більш ефективній комунікації, оскільки дає можливість адекватно ідентифікувати, описувати, перетворювати, а в подальшому – виражати емоції.

Розуміння емоцій пов'язано із рівнем розвитку емпатії, толерантності, доброзичливості тощо.

Емоційно-ціннісний компонент. Емоційне начало є найважливішою структурою свідомості і мотивації поведінки. Емоційна напруга є рушійною силою перетворюючих стратегій людини. Тому емоційна сторона є

найважливішою стороною свідомості, яка змінює когніції. Емоції спрямовують увагу на важливу інформацію, допомагають у роздумах та у пам'яті на почуття. Зміна настрою з оптимістичного на песимістичний сприяє враховувати різні точки зору. Емоціональний стан по-різному допомагає людині у конкретних обставинах до вирішення проблем.

Також окремо виділимо позитивну емоційність: позитивні емоції при виконанні відповідального завдання будуть сприяти формуванню мотивації, відповідальності у здобувачів освіти. У разі відсутності позитивних емоційних переживань студентська молодь буде менш активною або, навіть, пасивною.

Поведінковий компонент у структурі емоційного інтелекту визначає правила та усталені для особистості норми поведінки у соціумі, у колективі, що визначаються уміннями управляти власними емоціями і чужими емоціями завдяки стриманню негативних почуттів та культивуваці позитивних. Значне місце тут відводиться самоконтролю. Адекватна емоційна експресія є важливим фактором фізичного та психічного здоров'я особистості.

Структурно-функціональну модель емоційного інтелекту представлено на рис. 4.

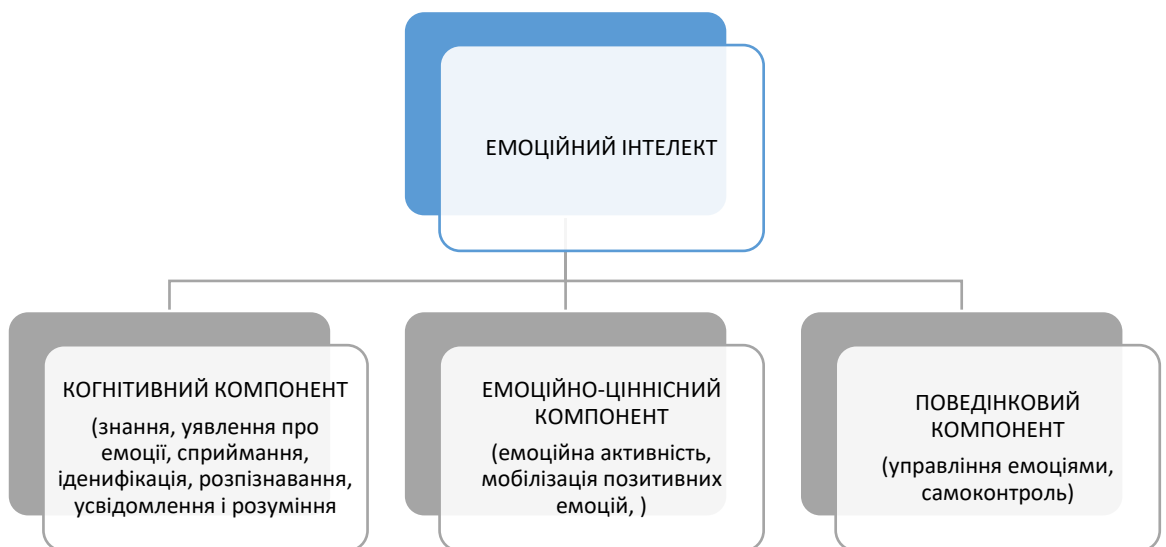

Рис.4. Структурно-функціональна модель емоційного інтелекту

Для подальшого дослідження порушеної проблеми і проведення експериментального етапу нам необхідно виокремити не тільки компоненти досліджуваної якості – емоційного інтелекту, але і визначити показники вияву виокремлених компонентів, які можна діагностувати (табл.4).

Таблиця 4

Компоненти емоційного інтелекту та показники їх вияву

Компоненти емоційного інтелекту	Показники вияву компонентів емоційного інтелекту
Когнітивний	Здатність до визначення та розрізнення емоцій інших людей через їх мову, зовнішній вигляд, поведінку
Емоційно-ціннісний	Використання емоцій для підвищення ефективності мислення і діяльності, позитивна емоційність
Поведінковий	Здатність до управління емоціями, самоконтролю

Визначені нами компоненти емоційного інтелекту та показники їх вияву дозволили застосувати рівневий підхід до оцінювання сформованості даних показників.

Рівні сформованості емоційного інтелекту у здобувачів освіти характеризують досягнення суб'єктів педагогічної освіти різного ступеня їхнього вияву.

Оскільки формування емоційної компетентності виявляється у динаміці успіхів здобувачів освіти, це вимагає аналізу рівнів вияву, уникаючи негативних оцінок (незадовільно та неприйнятно), за позитивними показниками індивідуальних особливостей у їхньому досягненні (високий, достатній, середній, початковий), які використовуються в оцінюванні успішності.

У своєму дослідженні ми зупинимось на трирівневій структурі шкали оцінювання, яка передбачає високий, середній і низький рівні сформованості досліджуваного компоненту. Зважаючи на ступінь впливу

емоційного інтелекту на життєдіяльність особистості в цілому, ми виокремлюємо у сформованості емоційного інтелекту три рівні: оптимальний, середній та критичний (табл.5).

Таблиця 5

Рівні сформованості емоційного інтелекту та їх характеристика
(за <https://www.ar25.org/article/rivni-emociynogo-intelektu.html>)

Рівні сформованості емоційного інтелекту	Характеристика рівнів
Оптимальний	<ul style="list-style-type: none"> • Високий рівень психологічного благополуччя. • Гармонія з самим собою і оточуючими людьми. • сформована індивідуальна систему цінностей. • Свобода від різних ситуативних вимог. Вибір поведінки, адекватного ситуації, здійснюється без надмірних вольових зусиль. Мотивація такої поведінки здійснюється не зовні, а виключно зсередини. Такою людиною складно маніпулювати. • Здатність розуміти свої позитивні і негативні сторони і можливості. • Здатність протистояти несприятливим подіям і стресових ситуацій. Контроль над імпульсивністю здійснюється через здатність впізнавати свої агресивні імпульси, бути стриманим і вміти контролювати агресію, ворожість і безвідповідальна поведінка. • Здатність змінити свою думку, коли отримують докази своєї помилки. • Відкритість і терпимість до різних ідей, орієнтацій, методам і звичаям. • Здатність приймати на себе відповідальність за свою групу. • Ухвалення інших людей такими, якими вони є. • Здатність відчувати, розуміти і приймати до уваги почуття і думки інших, чуйність по відношенню до інших. • Прагнення максимально розвивати свої здібності і таланти.
Середній	<ul style="list-style-type: none"> • Адекватна самооцінка. • Високий рівень самоконтролю.

	<ul style="list-style-type: none"> • Відчуття психологічного благополуччя, позитивного ставлення до себе. • Довільний здійснення діяльності та спілкування на базі певних вольових зусиль.
Низький	<ul style="list-style-type: none"> • Низька самооцінка. • Пригніченість своїми емоціями. • Стан депресії. • Низький самоконтроль. • Низький рівень усвідомленості своїх емоцій. • Висока ситуативна обумовленість (тобто не ви впливаєте на ситуацію, а ситуація впливає на вас і провокує на певні дії і емоційні реакції). • Емоційні реакції за механізмом умовного рефлексу (вас придавили в транспорті - ви нагрубмили у відповідь). • Зайва жорсткість і впертість. • Низька здатність відчувати, розуміти і приймати до уваги почуття і думки інших людей. • Схильність до сперечань і обміну докорами

Таким чином, у параграфі 2.1. ми визначили компоненти досліджуваного поняття «емоційний інтелект» (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий), показники вияву цих компонентів та рівні сформованості емоційного інтелекту (оптимальний, середній, критичний). Проведене дослідження сприятиме оптимальній організації емпіричного дослідження проблеми.

2.2. Сучасний стан проблеми формування емоційного інтелекту як одного з компонентів професійної компетентності (на прикладі КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І. С. Нечуя-Левицького»)

На сьогоднішній день проблема формування емоційного інтелекту майбутнього фахівця є новою, активно досліджуваною в галузі педагогічних та психологічних досліджень. Саме тому є доцільним з'ясування усіх аспектів

вирішення даної проблеми на сучасному етапі, з'ясування рівня сформованості емоційного інтелекту у здобувачів освіти (констатувальний етап експерименту). Саме тому нами були виділені наступні параметри для проведення аналізу: можливості теоретичної і практичної складових професійної підготовки майбутнього педагога початкової школи в світлі досліджуваної проблеми; аналіз навчального плану підготовки на предмет визначення дисциплін, які реалізують вищезазначений напрямок підготовки фахівця; рівень сформованості компонентів емоційного інтелекту у здобувачів освіти.

Базою для проведення експерименту було визначено КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І. С. Нечуя-Левицького», який здійснює підготовку фахівців у сфері фахової передвищої освіти за переліком постанови КМУ від 29 квітня 2015 р. № 266. Учасниками експерименту було визначено здобувачів освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта, 4 курс, кількість -50 осіб.

Професійним стандартом за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста) визначено загальні компетентності, якими має володіти випускник спеціальності, перелік професійних компетентностей тощо[47].

Серед виокремлених Стандартом загальних компетентностей варто звернути увагу на наступні:

ЗК 2. Здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня.

ЗК 4. Здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети.

Забезпечення вказаних загальних компетентностей передбачає сформованість у майбутніх спеціалістів емоційного інтелекту, емоційної

компетентності, що дозволить їм діяти на засадах толерантності, емпатії, дитиноцентризму, позитивізму.

Що стосується переліку трудових функцій, тобто безпосередньо професійної компетентності педагога початкової школи, то варто виокремити такі компетентності:

Б.1.3. Здатність формувати мотивацію учнів та організовувати їхню пізнавальну діяльність.

Б.1.4. Здатність формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її часткою.

Б.2.1. Здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами

Б.2.2. Здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу.

Серед освітніх компонентів навчального плану підготовки фахового молодшого бакалавра за спеціальністю 013 «Початкова освіта» можна виокремити ті, змістова складова яких є сприятливою для формування емоційного інтелекту здобувачів освіти як майбутніх фахівців освітньої сфери:

Обов'язкові освітні компоненти: Громадянська освіта

Освітні компоненти, що формують спеціальні компетентності: Вступ до спеціальності, Педагогіка з основами педагогічної майстерності, Психологія (загальна, вікова, педагогічна), Основи корекційної педагогіки та інклюзії.

Аналіз робочих програм з виокремлених нами дисциплін доводить, що їх змістове і тематичне наповнення сприяє формуванню емоційного компоненту.

Для з'ясування рівня сформованості у респондентів (студентів, відібраних для участі в експерименті) вихідного рівня сформованості емоційного інтелекту нам потрібно провести констатувальний етап експерименту, мета якого якраз і полягає у діагностичному обстеженні здобувачів освіти на предмет сформованості у них емоційного інтелекту.

Для проведення діагностичного обстеження студентів спеціальності 013 Початкова освіта нам необхідно було виокремити діагностичні методики, за допомогою яких ми могли б виявити ступінь сформованості показників вияву окремих компонентів емоційного інтелекту (таблиця 6).

Таблиця 6

Діагностичних інструментарій для визначення рівнів сформованості компонентів емоційного інтелекту

Компоненти емоційного інтелекту	Показники вияву	Діагностичний інструментарій
Когнітивний	Здатність до визначення та розрізнення емоцій інших людей через їх мову, зовнішній вигляд, поведінку	Субтест «Розуміння емоцій» (своїх та чужих) методики «ЕмІн» Д. Люсіна (додаток А)
Емоційно-ціннісний	Використання різного ступеня інтенсивності емоцій для підвищення ефективності мислення і діяльності, позитивна емоційність	Методика діагностики емоційного інтелекту Н.Холла(в інтерпертації Є.Ільїна) (додаток Б)
Поведінковий	Здатність до управління емоціями, самоконтролю	Авторський тест «Поведінкові фактори» (додаток В) Тест «Самодіагностика бар'єрів у встановленні емоційних контактів» Додаток Г

Дослідження *когнітивного компонента* (здатність до визначення та розрізнення емоцій інших людей через їх мову, зовнішній вигляд, поведінку) емоційного компоненту нами проводилось за Субтестом «Розуміння емоцій» (своїх та чужих) методики «ЕмІн» Д. Люсіна. Він полягає у виявленні рівня здатності учасників експерименту до розуміння власних емоційних станів та емоцій дорослих і ровесників; здатності розуміти емоційний стан людини на основі зовнішніх проявів емоцій (міміка, жестикуляція, звучання голосу) та /

або інтуїтивно; чуйності до внутрішніх станів інших людей; здатності до усвідомлення своїх емоцій: їх розпізнавання та ідентифікація, розуміння причин їх виникнення, здатності до вербального опису.

Емоційно-ціннісний компонент емоційного інтелекту ми досліджували за допомогою досить поширеної діагностичної методики - «Методика діагностики емоційного інтелекту» Н. Холла (в адаптації Є. Ільїна).

Вказана методика допомагає визначити здатності розуміти міжособистісні відносини, що представлені в емоціях, а також уміння керувати емоційною сферою на підставі прийняття рішень.

Методика призначена для виявлення здібності особистості розуміти відносини, що репрезентується в емоціях, і керувати своєю емоційною сферою на основі прийняття рішень. Вона складається з 30 тверджень і містить п'ять шкал:

шкала 1 – «Емоційна обізнаність»

шкала 2 – «Управління своїми емоціями» (емоційна відхідливість, емоційна нерігідність)

шкала 3 – «Самотивація» (довільне керування своїми емоціями)

шкала 4 – «Емпатія»

шкала 5 – «Розпізнавання емоцій інших людей» (вміння впливати на емоційний стан інших).

[31].

Відповідь на кожне твердження передбачає 6-бальну шкалу від -3 (повністю не згоден) до +3 (повністю згоден).

Поведінковий компонент емоційного інтелекту було досліджено за двома діагностичними методиками.

1. Авторський тест «Поведінкові фактори».

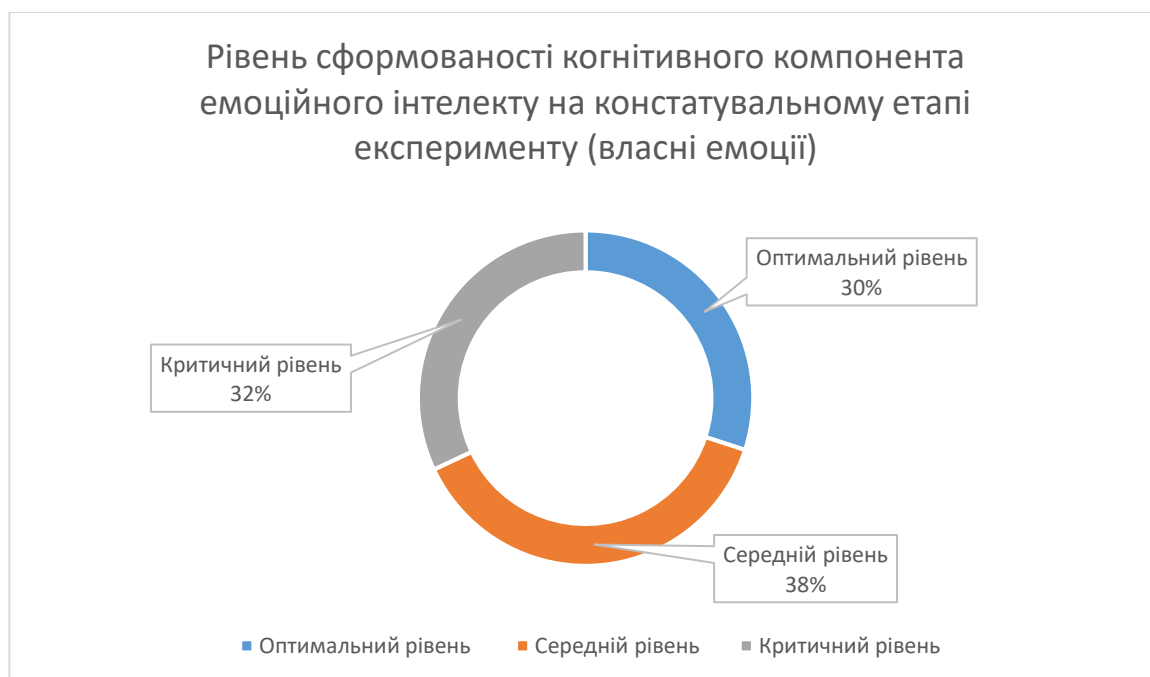
За цим тестом учасникам експерименту пропонується опис різноманітних станів. Якщо цей стан особистості притаманний, за відповідь присуджується 2 бали; якщо твердження не дуже підходить- 1 б., якщо зовсім не характерний для людини стан – 0 балів.

2. Тест «Самодіагностика «бар'єрів» у встановленні емоційних контактів»

Ця діагностична методика пропонує 25 тверджень, які потрібно оцінити за шкалою від 0 до 2 балів, як і в попередньому тесті, де 0 – описана ситуація мені не притаманна, 1 бал – частково або інколи притаманна, 2 бали – так, ця ситуація повністю і точно описує мій стан.

Діагностичне обстеження респондентів на констатувальному етапі експерименту виявило наступні результати.

Субтест «Розуміння емоцій» (своїх та чужих) методики «ЕМІн» Д. Люсіна. Дослідження розвитку когнітивного компонента проводилося у 2 етапи. На першому було досліджено розуміння здобувачами освіти власних емоцій. Отримані результати представлені на рисунку 5.

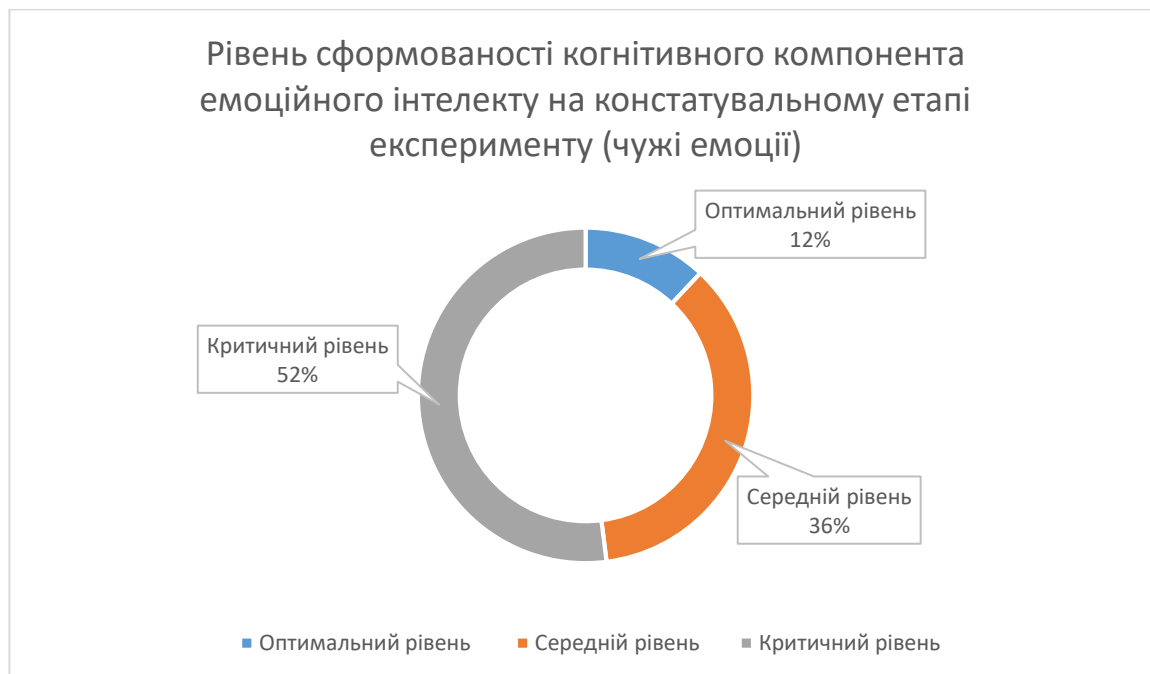
Рисунок 5. Результати діагностування когнітивного компонента емоційного інтелекту на констатувальному етапі експерименту(власні емоції)

Аналіз отриманих результатів дослідження засвідчив, що 30% (15 осіб) здобувачів освіти мають сформоване уявлення про власні емоції та їх розуміння на високому рівні (оптимальний рівень). Вони виявляють здатність

до усвідомлення своїх емоційних станів, до їх визначення та ідентифікації, розуміють причини їх виникнення, можуть правильно вербально їх описати. Маємо зауважити, що спостереження за поведінкою здобувачів освіти із оптимальним рівнем емоційного інтелекту помітно відрізняється від тих, хто має нижчий рівень сформованості досліджуваної якості. Це виявляється в тому, що здобувачі освіти спроможні чіткіше і докладніше пояснити свій емоційний стан, наприклад: «Я не маю настрою сьогодні гуляти у парку. Можливо, завтра».

Здобувачі освіти з критичним рівнем сформованості емоційного інтелекту за когнітивним компонентом виявляють два види емоційної поведінки: емоційну, бурхливу, зі сплесками емоцій без видимих на те причин, або є апатичну поведінку, коли людина не може пояснити свій стан.

Ще менш оптимістичними виявились результати обстеження здобувачів освіти стосовно розрізнення та усвідомлення чужих емоцій. Результати відображено на рис.6.

Рисунок 6. Результати діагностування когнітивного компонента емоційного інтелекту на констатувальному етапі експерименту (чужі емоції)

У результаті двоетапного діагностування за методикою «ЕмІн» Д. Люсіна виявлено, що переважна кількість респондентів має середні або високі показники за шкалами: «Розуміння своїх емоцій», «Управління своїми емоціями» та «Контроль експресії». Тобто здобувачі освіти мають сформованість цих показників на достатньому рівні та можуть розпізнати власні емоції, зрозуміти причини виникнення та вербально їх описати; намагаються управляти своїми емоціями, контролювати їхню інтенсивність та зовнішній прояв. Показник внутрішньоособистісного (ЕІ) емоційного інтелекту у більшості перебуває на середньому або високому рівні.

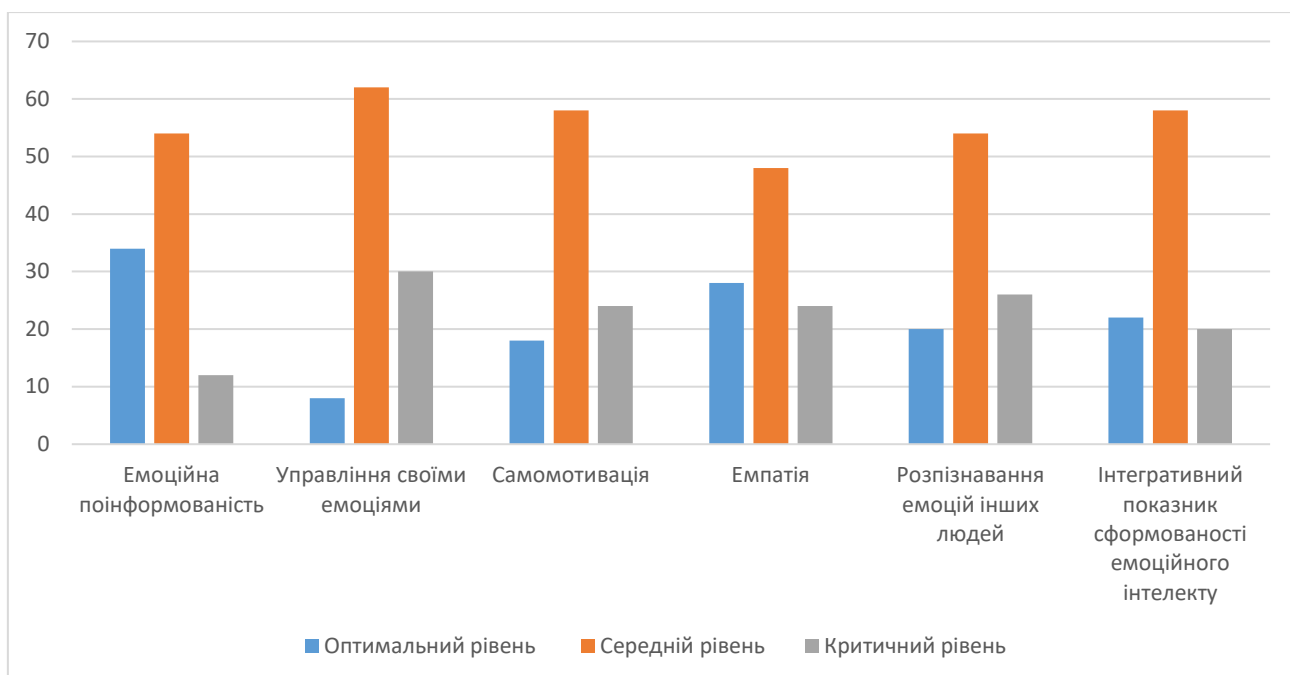
Загальний рівень сформованості когнітивного компонента емоційного інтелекту на констатувальному етапі експерименту подано у таблиці 7.

Таблиця 7

Рівень сформованості	Результати діагностування за субтестом «Розуміння емоцій» (своїх) методики «ЕмІн» Д. Люсіна, %	Результати діагностування за субтестом «Розуміння емоцій» (чужих) методики «ЕмІн» Д. Люсіна, %	Загальний рівень сформованості когнітивного компонента емоційного інтелекту на констатувальному етапі, %
Оптимальний	30	12	21
Середній	38	36	37
Критичний	32	52	42

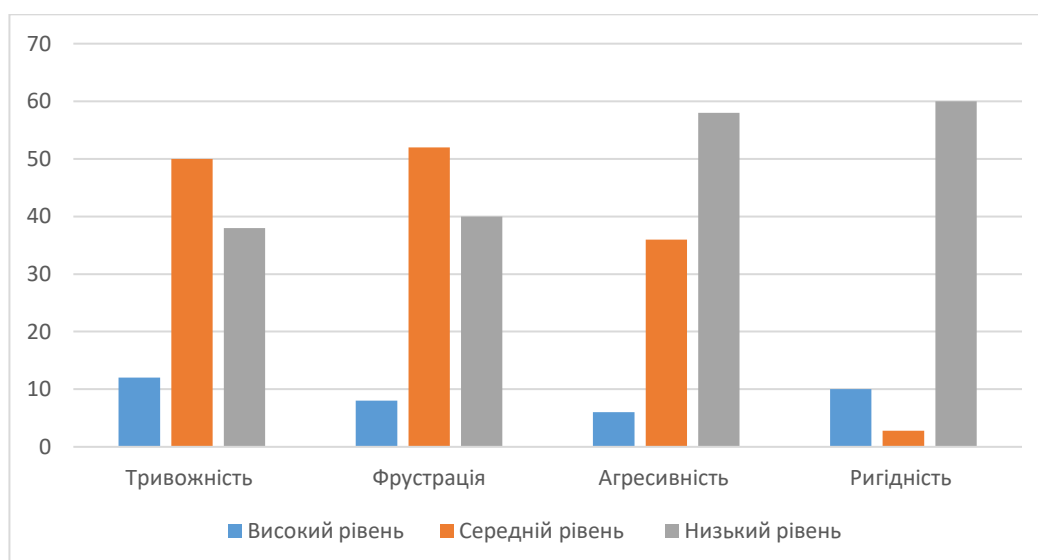
Діагностичне обстеження емоційно-ціннісного компонента емоційного інтелекту відбувалось за методикою діагностики емоційного інтелекту Н. Холла(в інтерпертації Є. Ільїна). Результати за шкалами виявились наступними (рис.7).

Діагностування рівня сформованості емоційного інтелекту у здобувачів освіти спеціальності 013 за поведінковим компонентом ми проводили за двома діагностичними методиками: авторський тест «Поведінкові фактори» та тест «Самодіагностика бар'єрів у встановленні емоційних контактів».

Рисунок 7. Результати діагностичного обстеження емоційно-ціннісного компонента емоційного інтелекту за методикою Н. Холла (в інтерпертації Є. Льїна) на констатувальному етапі експерименту

З першим діагностичним обстеженням виявили наступні результати (рис.8).

Рисунок 8. Результати діагностичного обстеження поведінкового компонента емоційного інтелекту за авторським тестом «Поведінкові фактори» на констатувальному етапі

Слід зауважити, що інтерпретація результатів за авторським тестом «Поведінкові фактори» виявляється у «результатах навпаки», тобто показники високого рівня свідчать про негативну тенденцію у сформованості результатів, а показники низького рівня свідчать про позитивний результат. Наприклад, низький рівень сформованості ригідності у здобувачів освіти - стану, при якому знижена здатність до переключення психічних процесів і пристосування до умов середовища, свідчить про високий рівень сформованості емоційного інтелекту, і навпаки.

Результати діагностування учасників експерименту за тестом «Самодіагностика бар'єрів у встановленні емоційних контактів» виявила наступні результати (рис.9).

Рисунок 9. Результати діагностування поведінкового компонента емоційного інтелекту за тестом «Самодіагностика бар'єрів у встановленні емоційних контактів» на констатувальному етапі

Загальний рівень сформованості поведінкового компонента емоційного інтелекту у здобувачів освіти спеціальності 013 Початкова освіта за двома діагностичними методиками ми встановлювали шляхом визначення середнього арифметичного (таблиця 8).

Таблиця 8

Результати діагностування поведінкового компонента емоційного інтелекту на констатувальному етапі

Рівні сформованості	Результати діагностування за тестом «Поведінкові фактори», %	Результати діагностування за тестом «Самодіагностика бар'єрів у встановленні емоційних контактів», %	Загальний рівень сформованості поведінкового компонента емоційного інтелекту на констатувальному етапі, %
Оптимальний	50	42	46
Середній	38	42	40
Критичний	12	16	14

Таким чином, ми провели діагностичне обстеження респондентів – здобувачів освіти спеціальності 013 Початкова освіта – на предмет виявлення у них рівнів сформованості компонентів емоційного інтелекту. Для виявлення загального рівня сформованості емоційного інтелекту на констатувальному етапі експерименту ми вивели усереднені дані (табл.9).

Таблиця 9

Рівень сформованості емоційного інтелекту здобувачів освіти на констатувальному етапі експерименту

Рівень сформованості емоційного компонента	Показник сформованості когнітивного компонента, %	Показник сформованості емоційно-ціннісного компонента, %	Показник сформованості поведінкового компонента, %	Загальний показник сформованості емоційного інтелекту, %
Оптимальний	21	28	46	31,6
Середній	37	50	40	42,4
Низький	42	22	14	26

За результатами проведеного констатувального діагностування можемо зробити висновки, що на найбільш високому рівні у респондентів сформований поведінковий компонент, що свідчить про їх підсвідоме, майже

інтуїтивне бажання налагоджувати безконфліктні контакти у соціальних та професійних групах спілкування. Найнижчий рівень сформованості має когнітивний компонент емоційного інтелекту, що свідчить про необхідність цілеспрямованого формування знань саме у цьому напрямку.

Результати констатувального етапу експерименту мають стати базою для визначення педагогічних умов формування емоційного інтелекту у здобувачів освіти КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І. С. Нечуя-Левицького», а також для розробки системи заходів.

ВИСНОВКИ до розділу 2

Завданнями другого розділу було визначити структуру поняття «емоційний інтелект» (компоненти, показники їх вияву та рівні сформованості, а також схарактеризувати сучасний стан проблеми формування емоційного інтелекту як одного з компонентів професійної компетентності (на прикладі КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І.С.Нечуя-Левицького») на підставі аналізу чинної документації (Професійного стандарту, навчального плану підготовки спеціалістів за спеціальністю 013 Початкова освіта) та даних констатувального етапу дослідження. У результаті виконання поставлених завдань ми прийшли до наступних висновків.

Професійним стандартом за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста) визначено загальні компетентності, якими має володіти випускник спеціальності, перелік професійних компетентностей, серед яких достатню кількість займають компетентності, що дозволяють проводити професійну діяльність на засадах емпатії, толерантності, безконфліктності. Поряд з цим навчальний план підготовки спеціалістів за спеціальністю 013 Початкова освіта містить дисципліни, що сприяють формуванню емоційного інтелекту здобувачів освіти.

Ми визначили компоненти досліджуваного поняття «емоційний інтелект» (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий), показники вияву цих компонентів та рівні сформованості емоційного інтелекту (оптимальний, середній, критичний).

Результати констатувального етапу експерименту виявили рівень сформованості емоційного інтелекту у здобувачів освіти, за компонентними характеристиками найнижчий рівень має когнітивний компонент емоційного інтелекту.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ОДНОГО ІЗ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

3.1. Педагогічні умови формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного із компонентів професійної компетентності

З метою забезпечення ефективності формування емоційного інтелекту здобувачів освіти нами було визначено педагогічні умови, що інтегрують і посилюють виховні впливи, забезпечуючи підвищення рівня сформованості досліджуваної якості.

Аналіз наукових досліджень та психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що у науковому обігу немає термінологічної єдності стосовно визначення змісту поняття *«педагогічна умова»*. Категорія *«умова»* у філософській літературі виражає відношення предмета до довкілля, без яких він не може існувати, тобто умови складають те середовище, обставини, в яких він виникає, існує й розвивається.

У тлумачному словнику поняття *«умова»* трактується як обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [52]. Дослідники А. Литвин, О. Мацейко стверджують, що педагогічні умови спеціально створюються в освітньому процесі з метою підвищення його ефективності або реалізації певних інновацій [27, с. 46].

У тлумачному словнику, поняття *«умова»* має багато значень, серед них можна виділити наступні: 1) необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь; 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; 3) правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, дійсності [6, 1506].

У педагогічному контексті, на думку І. Мурсамітової, Т. Гарбузюк, поняття умови визначається через поєднання природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх чинників, що здатні вплинути на фізичний, моральний, психічний розвиток особистості, її поведінку, виховання, навчання та формування особистості [38].

Науковиця В. Манько трактувала педагогічні умови як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечує високу результативність освітнього процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [30, с. 155].

Наковець І. Бех визначає педагогічні умови як певну сукупність об'єктивних можливостей організаційних форм, методів, змісту і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети [3].

Узагальнюючим є трактування О. Дурманенко, яка вважає педагогічні умови особливостями «організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості студента, об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення» [16, с.135]. Окремі дослідники (О. Жаровська, І. Данилюк, В. Борисов, М. Гагарін, В. Мішкурова, А. Фрідріх та ін.) тлумачать зміст поняття «педагогічні умови» як комплекс об'єктивних чинників, обставин, можливостей, що забезпечують успішне розв'язання поставлених у конкретному процесі завдань.

Як стверджує А.Чумакова, у науковому полі сьогодення дослідники (Л. Бернадська, О. Волошина, О. Ісаєва, С. Каджаметова, О. Матієнко, О. Овсяннікова, Г. Солдатова, П. Степанов та ін.) послуговуються тлумаченням педагогічних умов як системи «об'єктивних можливостей, врахування об'єктивних і суб'єктивних чинників, що впливають на розвиток освітнього процесу, сукупність форм, методів і реальних ситуацій, за яких реалізується конкретна мета педагогічного дослідження» [63, 141-142].

Узагальнивши та систематизувавши напрацювання науковців стосовно визначення змісту поняття «педагогічні умови», у нашому дослідженні під педагогічними умовами формування емоційного інтелекту здобувачів освіти ми будемо розуміти таку сукупність умов, обставин і факторів, які будуть ефективно впливати на формування та розвиток усіх компонентів емоційного інтелекту.

Перші ніж визначати педагогічні умови формування емоційного інтелекту, хочемо згадати позицію Е. Помиткіна стосовно того, що емоційний інтелект особистості, його емоційна компетентність розвиваються практичним шляхом: навчання, тренування, набуття досвіду [43].

Для виокремлення оптимальних педагогічних умов формування емоційного інтелекту проаналізуємо дослідження, теми яких є ідентичними або дотичними до теми нашого дослідження.

Так, науковець М.Шпак, аналізуючи організаційно-педагогічні умови формування емоційної компетентності майбутніх учителів початкових класів, виокремлює цілий ряд педагогічних умов, як то:

-«психологічний супровід навчально-професійної діяльності студентів у закладах вищої освіти в контексті функціонування та організації роботи психологічної служби, яка покликана забезпечити належний рівень емоційної компетентності усіх учасників освітнього процесу, підвищувати психологічну культуру викладачів та студентів, допомагати у пошуку способів подолання емоційних розладів, шляхів розв'язання різноманітних особистісних і професійних проблем, що виникають на етапі підготовки майбутніх фахівців;

-викладання навчальних курсів і програм, спрямованих на підвищення емоційної обізнаності майбутніх вчителів;

-проведення соціально-психологічних тренінгів, спрямованих на емоційне самопізнання, формування навичок емоційного самоконтролю, емоційної саморегуляції в майбутніх учителів» [64].

Відома науковиця О. Савченко переконана, що розвитку емоційного інтелекту мають сприяти практичні творчі завдання, спрямовані на

формування відчуттів свого настрою, почуттів; розпізнавання настрою та, емоції інших людей; усвідомлення цінного і важливого у взаємостосунках між людьми; прогнозування можливих рішень морально-етичних проблем тощо [50].

Дослідник І. Войціх, досліджуючи формування емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки, серед педагогічних умов забезпечення цього процесу виокремлює 1)структурно-змістове забезпечення процесу (ознайомлення студентів з базовими поняттями науки про емоції та надання теоретичних знань з проблем емоційної сфери та взаємодії); 2)моделювання квазіпрофесійних ситуацій і використання тренінгів на основі міждисциплінарного підходу; 3)розв'язання завдань професійно-орієнтованого характеру під час різних видів практики; 4) установа суб'єкт-суб'єктних стосунків між учасниками освітнього процесу [11].

У напрацюваннях К. Яндоли визначено наступні педагогічні умови формування емоційної компетентності майбутніх фахівців: 1) надання «майбутнім фахівцям системи знань щодо сутності емоційної компетентності, що реалізується через включення питань емоційного інтелекту у зміст психолого-педагогічних та спеціальних дисциплін; 2) розвиток внутрішньо особистісного емоційного інтелекту через індивідуалізовані методики навчання, формування здібностей до рефлексивного мислення, розвиток інтуїтивних здібностей студентів; 3) підвищення емоційної компетентності НПП; 4) створення практико орієнтованих ситуації, в яких майбутні фахівці можуть отримати власний досвід, сформувані готовність до розв'язання потенційних проблем [66, 81-82].

Проаналізувавши напрацювання науковців з проблем формування емоційного інтелекту, емоційної компетентності, емоційної грамотності, ми дійшли висновку, що педагогічні умови формування емоційного інтелекту у здобувачів освіти можна умовно класифікувати за групами : 1)ті, які спрямовані на формування знань про емоції, їх розрізнення, емоційні стани

особистості та способи їх вияву; 2) ті, які формують емоційне усвідомлення і рушійну силу емоцій; 3) ті, які спрямовані на формування правил емоційно грамотної поведінки у суспільстві та колективах.

Відповідно до такої класифікації ми виокремили основні педагогічні умови формування емоційного інтелекту здобувачі фахової передвищої педагогічної освіти:

1. *Зміщення акцентів змістового наповнення дисциплін загального та професійного циклів на предмет наповнення їх темами, що сприятимуть поглибленню знань про емоції, емоційні стани людини, вербальні та невербальні засоби вираження емоцій тощо.*

Щодо першої педагогічної умови то, аналізуючи Професійний стандарт та навчальний план підготовки майбутнього педагога початкової школи, ми з'ясували, що значний педагогічний потенціал щодо формування емоційного інтелекту закладено в змісті дисциплін як професійної, так і базової підготовки. Отже, вважаємо необхідним оновлення змісту дисциплін шляхом зміщення змістових акцентів та наповнення лекційними темами щодо емоцій, їх якостей, теорій емоцій, управління емоціями в педагогічній діяльності та ін. Також на практичних заняттях студенти можуть виконувати різноманітні вправи, що дозволяють розширити уявлення про емоційну компетентність, допомогти формувати вміння та навички та збагатити свій досвід техніками розвитку емоційної сфери людей.

2. *Забезпечення практичного спрямування змісту освітніх компонентів шляхом впровадження квазіпрофесійних ситуацій.*

У процесі формування емоційного інтелекту майбутніх педагогів початкової школи важливо враховувати такий елемент комплексу педагогічних умов, як обставини (зміст, методи, технології навчання тощо) та середовище (освітнє, інформаційно-освітнє) освітнього процесу. Мова йде про необхідність використовувати такі методи і технології навчання, які б як найповніше дозволяли формувати у майбутніх фахівців діяльнісний компонент емоційного інтелекту. Цим вимогам на сьогодні якнайповніше

відповідає контекстне навчання, за умови впровадження елементів якого якого знання, уміння, навички подаються не як предмет, на який повинна бути спрямована активність студента, а як засіб вирішення завдань професійної діяльності [15]. При цьому, як зауважує дослідниця І.Войтіх, особливу увагу слід дотримуватись принципів поступовості, поетапності, забезпечуючи перехід здобувачів освіти до базових форм діяльності більш високого рівня: «від навчальної діяльності академічного типу (лекції, семінари, практичні заняття) до квазіпрофесійної діяльності (ділові та дидактичні ігри), а потім до навчально-професійної діяльності (науково-дослідницька робота, виконання курсових, бакалаврських і магістерських робіт, практики, стажування» [9].

Квазіпрофесійні ситуації – це навчально-імітаційні умови, які моделюють реальні професійні завдання, але здійснюються в контрольованому середовищі. Вони є ефективним засобом формування душевного інтелекту, позбавляючи можливості практикувати управління емоціями, емпатією та навичками взаємодії.

Ситуація 1. Уявіть, що на початку уроку у класі ви помітили, що один із учнів має поганий настрій, не налаштований на сприйняття матеріалу, засмучений. Які ваші дії?

Ситуація 2. Поясніть своїм одногрупникам, що таке позитивні емоції і як вони виражаються.

Ситуація 3. Поясніть своїм одногрупникам, що таке негативні емоції і які способи їх вираження.

3. Використання форм міжособистісної взаємодії та пізнання себе (зокрема, тренінгових та арт-технологій, методики ненасильницького спілкування тощо) у позааудиторній діяльності.

У наукових напрацюваннях вже представлено результати досліджень, які засвідчують продуктивність цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту (С. Забаровська [20], О. Мельник[32], Л. Ніколаєв, Д. Чижма та інш.) шляхом організації зовнішнього (тренінгового) впливу.

Арт-терапією називають особливу форму психотерапії, психокорекції та розвитку особистості, засновану на творчому самовираженні за допомогою різних видів мистецтва (живопис і малюнок, ліплення, музика, танець, театр). Арт-терапевт допомагає людині, використовуючи різні художні засоби, досягти ряду цілей – дослідження емоцій та почуттів, врегулювання конфліктів, покращення самоусвідомлення та самооцінки, моделювання позитивного психоемоційного стану, керування власною поведінкою та набуття соціальних навичок.

Особливо корисною є арт-терапія для тих людей, які мають складнощі із словесним вираженням своїх емоцій та почуттів. Наприклад, люди, які пережили травмуючі події. При цьому вдається обійти «цензуру» свідомості. Мовою символів людина встановлює контакт із власним підсвідомим і може виразити дійсно важливі для неї процеси.

На нашу думку, одним із ефективних шляхів реалізації означених завдань може прислугуватися опанування методикою ненасильницького спілкування Маршала Розенберга [49]. Сутність цього методу полягає у використанні емоційного інтелекту у налагодженні комунікативної взаємодії.

Ненасильницьке спілкування складається з чотирьох компонентів:

1. Спостереження – що дійсно сталося в ситуації. Майстерність полягає у висловлюванні спостереження без суджень чи оцінок.
2. Почуття – зазначення того, як відчувається людина, яка спостерігає дію.
3. Потреби – називання потреб, пов'язаних із зазначеними почуттями.
4. Прохання – не є вимогою (ми готові почути і прийняти відмову), реалістичне для виконання, стосується теперішнього моменту і демонструє, що ми зацікавлені у задоволенні потреб іншої людини так само як і наших власних (що ми хочемо, щоб відбулося зараз, що б покращило наше життя).

Для майбутнього педагога володіння методом ненасильницького спілкування- це невичерпне джерело можливостей – від врегулювання конфліктів до встановлення партнерської комунікації у системі «вчитель-

учень», «вчитель-адміністрація», «вчитель-педагогічний колектив», «вчитель-батьки».

Узагальнено форми і засоби реалізації визначених нами педагогічних умов у процесі формування майбутніх педагогів спеціальності 013 Початкова освіта в умовах реального закладу освіти (КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І. С. Нечуя-Левицького») наведено у табл.10.

Таблиця 10

Заходи з реалізації педагогічних умов формування емоційного інтелекту у КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І. С. Нечуя-Левицького»

Педагогічні умови формування емоційного інтелекту у здобувачів освіти	Заходи з реалізації педагогічних умов формування емоційного інтелекту
Зміщення акцентів змістового наповнення дисциплін загального та професійного циклів на предмет наповнення їх темами, що сприятимуть поглибленню знань про емоції, емоційні стани людини, вербальні та невербальні засоби вираження емоцій тощо.	Оновлено та доповнено зміст навчальних дисциплін «Громадянська освіта», «Вступ до спеціальності», «Педагогіка з основами педагогічної майстерності», «Психологія (загальна, вікова, педагогічна)», «Основи корекційної педагогіки та інклюзії» щодо питань розпізнавання емоцій, емоційного стану та емоційного розвитку особистості, емоційної культури фахівця початкової освіти. Достатньо ефективним виявилось використання на практичних заняттях психологічних етюдів: «Малювання емоцій», «Посміхнись», «Емоційна гімнастика», які допомагали розвивати й закріпити емоційну стабільність та емоційну стійкість майбутніх педагогів.
Забезпечення практичного спрямування змісту освітніх компонентів шляхом впровадження квазіпрофесійних ситуацій.	Розроблено перелік квазіпрофесійних ситуацій для обговорення на заняттях з фахових дисциплін (додаток Е)
Використання форм міжособистісної взаємодії та	Тренінг управління емоціями у професійній діяльності (додаток Д)

пізнання себе (зокрема, тренінгових та арт-технологій, методики ненасильницького спілкування тощо) у позааудиторній діяльності.	Арт-технологія «Намалюй свою емоцію» Арт-технологія «Портрет емоції»
--	---

Таким чином, у параграфі 3.1. ми визначили педагогічні умови формування емоційного інтелекту та форми і засоби їх реалізації в освітньому процесі закладу фахової передвищої освіти - КЗ КОР «Богуславський гуманітарний фаховий коледж імені І. С. Нечуя-Левицького», апробувавши їх у період 2023/2024 н.р. зі здобувачами освіти спеціальності 013 «Початкова освіта». Педагогічними умовами було визначено: 1) Удосконалення змістового наповнення дисциплін загального та професійного циклів шляхом зміщення акцентів та наповнення їх темами, що сприятимуть поглибленню знань про емоції, емоційні стани людини, вербальні та невербальні засоби вираження емоцій тощо; 2) забезпечення практичного спрямування змісту освітніх компонентів шляхом впровадження квазіпрофесійних ситуацій; 3) використання форм міжособистісної взаємодії та пізнання себе (зокрема, тренінгових та арт-технологій, методики ненасильницького спілкування тощо) у позааудиторній діяльності.

3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження

Для виявлення ефективності чи неефективності визначених нами педагогічних умов формування емоційного інтелекту ми повинні провести контрольний етап експерименту, мета якого – встановити рівень сформованості емоційного інтелекту за його компонентами після проведення спеціальної роботи зі студентами 4 курсу спеціальності 013 Початкова освіта, а також провести порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольних етапів на предмет визначення того, чи відбулись зміни у рівні

сформованості емоційного інтелекту у здобувачів освіти, що були визначені учасниками експерименту.

Контрольне діагностування ми проводили за тими є діагностичними методиками, що були використані на констатувальному етапі, що мало забезпечити нам «чистоту» експерименту.

Дослідження *когнітивного компонента* (здатність до визначення та розрізнення емоцій інших людей через їх мову, зовнішній вигляд, поведінку) емоційного компоненту нами проводилось за Субтестом «Розуміння емоцій» (своїх та чужих) методики «ЕМІн» Д. Люсіна.

Субтест «Розуміння емоцій» (своїх та чужих) методики «ЕМІн» Д. Люсіна. Дослідження розвитку когнітивного компонента проводилося у 2 етапи. На першому було досліджено розуміння здобувачами освіти власних емоцій. Отримані результати представлені на рисунку 10.

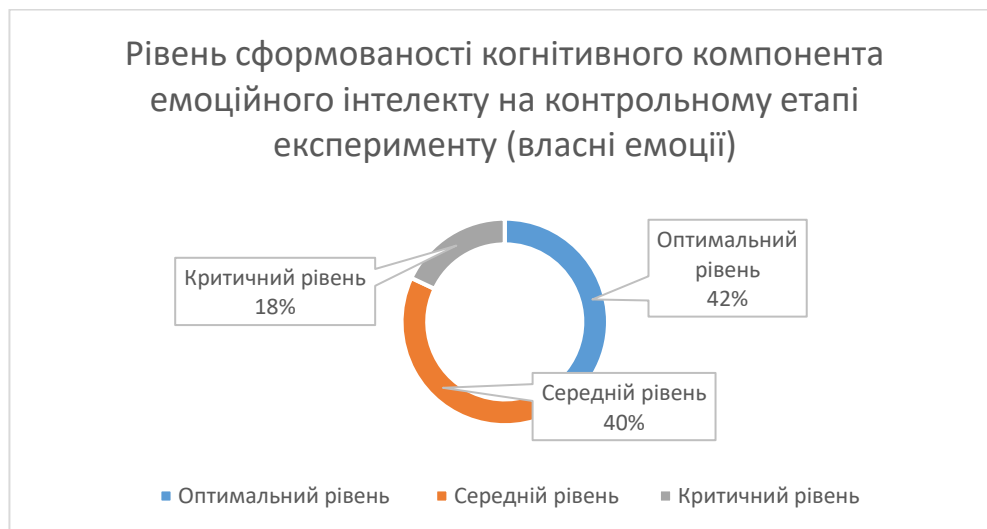
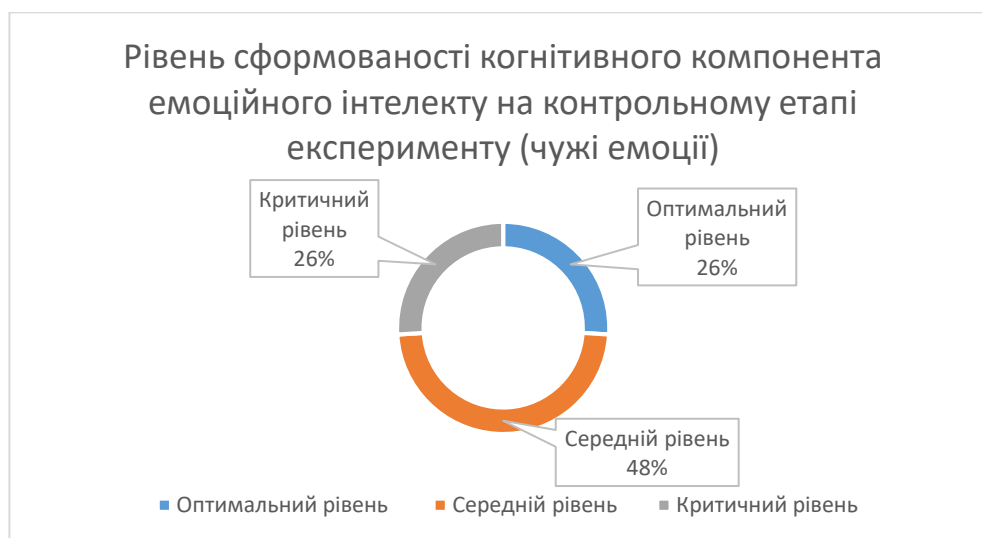

Рисунок 10. Результати діагностування когнітивного компонента емоційного інтелекту на контрольному етапі експерименту(власні емоції)

Аналіз отриманих результатів дослідження засвідчив, що на контрольному етапі 42% здобувачів освіти виявили оптимальний рівень сформованості когнітивного компонента емоційного інтелекту у порівнянні з 30% здобувачів освіти на констатувальному етапі.

Зазнали позитивних змін на предмет збільшення респондентів із оптимальним і середнім показником також результати субтесту на розпізнавання чужих емоцій (рис.11).

Рисунок 11. Результати діагностування когнітивного компонента емоційного інтелекту на контрольному етапі експерименту (чужі емоції)

У результаті двоетапного діагностування за методикою «ЕМІн» Д. Люсіна виявлено, що кількість респондентів із середніми чи високими показниками сформованості емоційного інтелекту змінилась у сторону збільшення, тоді як кількість респондентів із низьким показником вияву досліджуваного компоненту зменшилась.

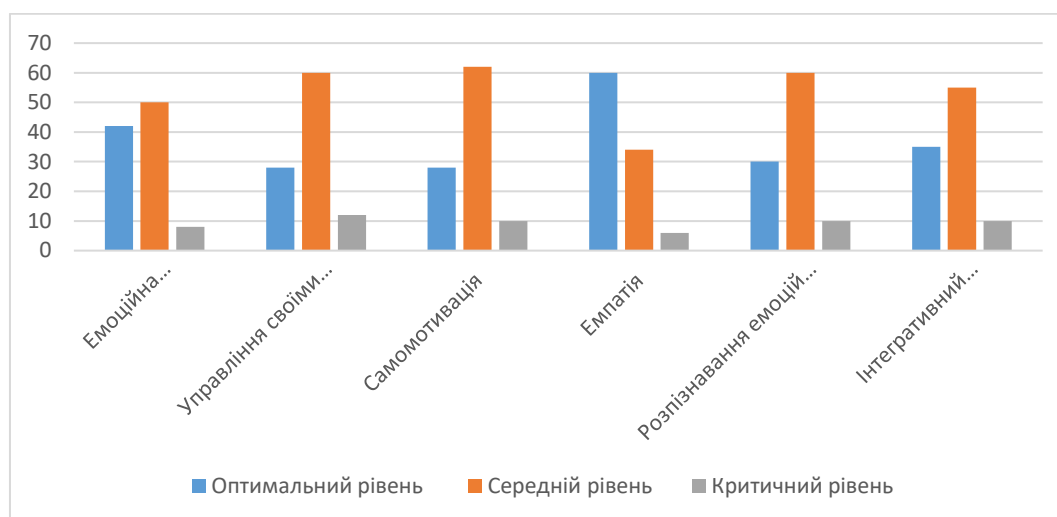
Загальний рівень сформованості когнітивного компонента емоційного інтелекту на контрольному етапі експерименту подано у таблиці 11.

Таблиця 11

Рівень сформованості	Результати діагностування за субтестом «Розуміння емоцій» (своїх) методики «ЕМІн» Д. Люсіна, %	Результати діагностування за субтестом «Розуміння емоцій» (чужих) методики «ЕМІн» Д. Люсіна, %	Загальний рівень сформованості когнітивного компонента емоційного інтелекту на констатувальному етапі, %
Оптимальний	42	26	34
Середній	40	48	44

Критичний	18	26	22
-----------	----	----	----

Емоційно-ціннісний компонент емоційного інтелекту ми досліджували за допомогою досить поширеної діагностичної методики - «Методика діагностики емоційного інтелекту» Н. Холла (в адаптації Є. Ільїна). Результати за шкалами виявились наступними (рис.12).

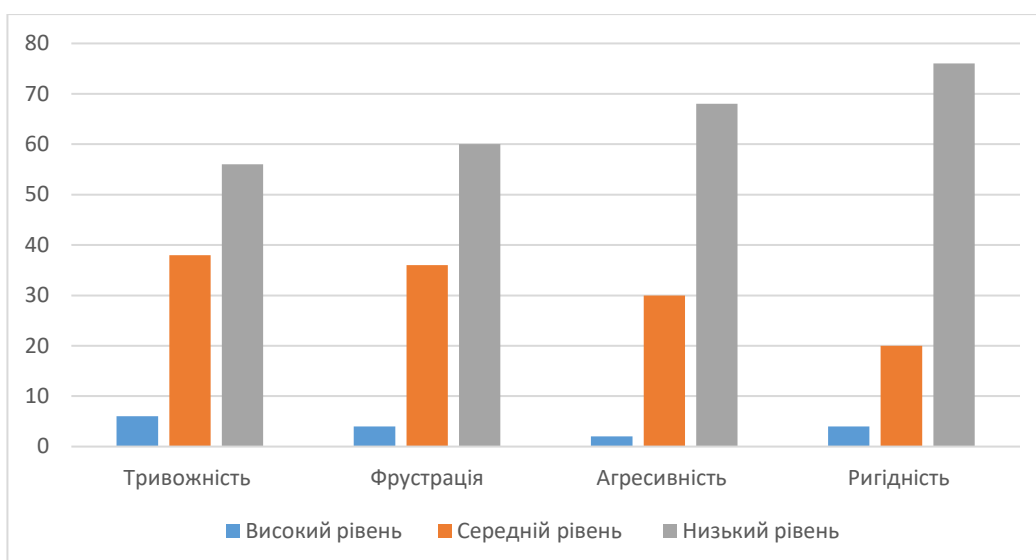
Рисунок 12. Результати діагностичного обстеження емоційно-ціннісного компонента емоційного інтелекту за методикою Н. Холла (в інтерпретації Є. Ільїна) на контрольному етапі експерименту

Поведінковий компонент емоційного інтелекту було досліджено за двома діагностичними методиками.

1. Авторський тест «Поведінкові фактори».
2. Тест «Самодіагностика «бар'єрів» у встановленні емоційних контактів».

З першим діагностичним обстеженням виявили наступні результати (рис.13).

Пам'ятаємо, що інтерпретація результатів за авторським тестом «Поведінкові фактори» виявляється у «результатах навпаки», тобто показники високого рівня свідчать про негативну тенденцію у сформованості результатів, а показники низького рівня свідчать про позитивний результат.

Рисунок 13. Результати діагностичного обстеження поведінкового компонента емоційного інтелекту за авторським тестом «Поведінкові фактори» на контрольному етапі

Результати діагностування учасників експерименту за тестом «Самодіагностика бар'єрів у встановленні емоційних контактів» виявила наступні результати (рис.14).

Рисунок 14. Результати діагностування поведінкового компонента емоційного інтелекту за тестом «Самодіагностика бар'єрів у встановленні емоційних контактів» на контрольному етапі

Тест «Самодіагностика бар'єрів у встановленні емоційних контактів» засвідчив зменшення рівня вияву за кодом із показників, що свідчить про позитивну динаміку.

Загальний рівень сформованості поведінкового компонента емоційного інтелекту у здобувачів освіти спеціальності 013 Початкова освіта за двома діагностичними методиками подано у таблиці (таблиця 12).

Таблиця 12

Результати діагностування поведінкового компонента емоційного інтелекту на контрольному етапі

Рівні сформованості	Результати діагностування за тестом «Поведінкові фактори», %	Результати діагностування за тестом «Самодіагностика бар'єрів у встановленні емоційних контактів», %	Загальний рівень сформованості поведінкового компонента емоційного інтелекту на констатувальному етапі, %
Оптимальний	48	62	55
Середній	50	32	41
Критичний	2	6	4

Таким чином, ми провели діагностичне обстеження респондентів – здобувачів освіти спеціальності 013 Початкова освіта – на предмет виявлення у них рівнів сформованості компонентів емоційного інтелекту після спеціально проведеної роботи по формуванню його компонентів. Для виявлення загального рівня сформованості емоційного інтелекту на контрольному етапі експерименту ми вивели усереднені дані (табл.13).

Таблиця 13

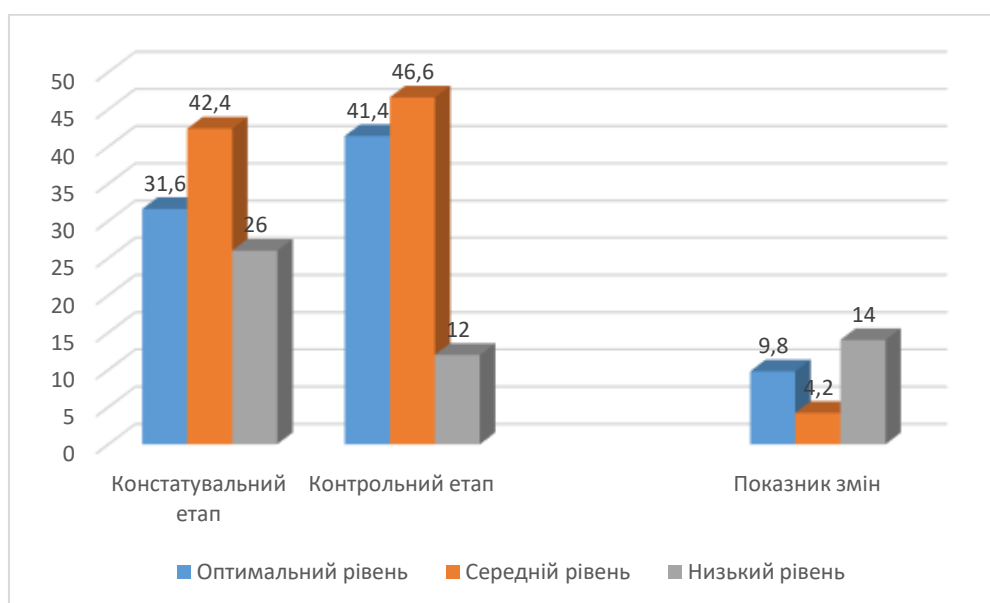
Рівень сформованості емоційного інтелекту здобувачів освіти на контрольному етапі експерименту

Рівень сформованості емоційного компонента	Показник сформованості когнітивного	Показник сформованості емоційно-ціннісного	Показник сформованості поведінкового	Загальний показник сформованості емоційного інтелекту, %

	КОМПОНЕНТА, %	КОМПОНЕНТА, %	О КОМПОНЕНТА, %	
Оптимальний	34	35	55	41,4
Середній	44	55	41	46,6
Низький	22	10	4	12

Таким чином, ми провели контрольне діагностування, яке дозволило нам виявити покомпонентний рівень сформованості емоційного інтелекту у здобувачів освіти, що становлять групу учасників експерименту, після профдення формувального етапу, тобто цілеспрямованих заходів з підвищення рівня емоційного інтелекту.

Наступним кроком має стати порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту (рис. 15).

Рисунок 15. Порівняльні результати констатувального та контрольного етапів експерименту на предмет вияву рівня сформованості емоційного інтелекту у здобувачів освіти

Таким чином, проведення порівняльного аналізу результатів констатувального та контрольного етапів експерименту засвідчило збільшення цифрових показників за оптимальним рівнем сформованості емоційного інтелекту (на 9,8%), збільшення цифрових показників за середнім

рівнем сформованості емоційного інтелекту у здобувачів освіти (на 4,2%) та зменшення цифрових показників за критичним рівнем сформованості емоційного інтелекту (на 14%).

Отже, ми можемо зробити висновки, що визначені нами педагогічні умови формування емоційного інтелекту у здобувачів освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта виявились ефективними та привели до збільшення загального рівня сформованості емоційного інтелекту майбутніх педагогів.

Висновки до розділу 3

Завданнями третього (експериментального) розділу було виокремити педагогічні умови формування у здобувачів освіти емоційного інтелекту як одного із компонентів професійної компетентності, форми та методи реалізації педагогічних умов, а також провести порівняльний аналіз результатів експериментального дослідження.

Педагогічними умовами формування емоційного інтелекту здобувачів фахової передвищої освіти було визначено наступні: 1) удосконалення змістового наповнення дисциплін загального та професійного циклів шляхом зміщення акцентів та наповнення їх темами, що сприятимуть поглибленню знань про емоції, емоційні стани людини, вербальні та невербальні засоби вираження емоцій тощо; 2) забезпечення практичного спрямування змісту освітніх компонентів шляхом впровадження квазіпрофесійних ситуацій; 3) використання форм міжособистісної взаємодії та пізнання себе (зокрема, тренінгових та арт-технологій, методики ненасильницького спілкування тощо) у позааудиторній діяльності.

Найбільш дієвими та масовими формами роботи, спрямованими на формування емоційного інтелекту, виявились колективні форми роботи, як то: тренінгові заняття із застосуванням методик арт-терапії та психологічних етюдів.

На підставі отриманих результатів контрольного обстеження та результатів порівняльного аналізу цифрових даних констатувального та контрольного етапів експерименту ми можемо зробити висновок, що освітньо-виховна діяльність студентів в умовах закладу фахової передвищої освіти сприятиме формуванню емоційного інтелекту, якщо буде організована з урахуванням таких принципів, як: принцип включення особистості до особистісно значущої діяльності; принцип установлення гуманних стосунків між учасниками освітнього процесу ті інш.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених на початку роботи мети та завдань ми прийшли до наступних висновків.

1. Увага науковців до емоційного інтелекту як особистісного чинника професійного становлення майбутнього педагога має певні аргументи: зміна орієнтирів сучасної національної освіти у бік педагогіки партнерства та дитиноцентризму, які визнані стратегічними векторами її розвитку у XXI столітті.

2. Професійна педагогічна компетентність – це інтегрована характеристика особистості педагога, яка передбачає наявність необхідного для успішної реалізації професійної діяльності комплексу цінностей, поглядів, установок, знань, умінь і навичок, що забезпечують успішну соціальну і професійну самореалізацію. Емоційний інтелект ми розглядали як сукупність когнітивних, особистісних та мотиваційно-вольових рис і характеристик, що є необхідними для становлення, реалізації та особистісного розвитку людини, безконфліктної реалізації особистості у суспільному та професійному просторі.

3. Професійним стандартом за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста) визначено загальні компетентності, якими має володіти випускник спеціальності, перелік професійних компетентностей, серед яких достатню кількість займають компетентності, що дозволяють проводити професійну діяльність на засадах емпатії, толерантності, безконфліктності.

4. Ми визначили компоненти досліджуваного поняття «емоційний інтелект» (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий), показники вияву цих компонентів та рівні сформованості емоційного інтелекту (оптимальний, середній, критичний).

5. Педагогічним умовами, що сприяють формуванню емоційного інтелекту здобувачів освіти, визначено: 1) удосконалення змістового наповнення дисциплін загального та професійного циклів шляхом зміщення акцентів та наповнення їх темами, що сприятимуть поглибленню знань про емоції, емоційні стани людини, вербальні та невербальні засоби вираження емоцій тощо; 2) забезпечення практичного спрямування змісту освітніх компонентів шляхом впровадження квазіпрофесійних ситуацій; 3) використання форм міжособистісної взаємодії та пізнання себе (зокрема, тренінгових та арт-технологій, методики ненасильницького спілкування тощо) у позааудиторній діяльності.

6. Результати контрольного обстеження та порівняльного аналізу цифрових даних констатувального та контрольного етапів експерименту дають підстави для висновку про ефективність визначених нами педагогічних умов формування емоційного інтелекту здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августюк М. М. Методичні поради до підвищення рівня емоційного інтелекту в здобувачів вищої освіти. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2022. 94 с.
2. Арістотель. Нікомахова етика. К. : Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
3. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації. *Педагогіка і психологія*. Київ, 2014. № 1. С. 12-17.
4. Бирка М.Ф. Розвиток професійної компетентності викладача інформаційних технологій ПТНЗ: дис. ...канд.пед.наук. Київ, 2010. 252 с.
5. Васильківський І. Сутність та структура поняття «емоційний інтелект» в контексті виховання особистості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2016. Вип. 253. С. 26-31.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
7. Василенко Л., Василенко І. Психолого-педагогічні умови активізації особистісно-професійного саморозвитку майбутнього педагога. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2011. № 2. С. 407-411.
8. Вознюк Л.В. Роль емоційного інтелекту у системі професійної діяльності менеджера шкільної освіти. *Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі* : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 6 березня-16 квітня 2023. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 66-68.
9. Войтіх І.В. Методичні рекомендації науково-педагогічному складу щодо формування емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. *Innovative solutions in modern science*. 2016. № 5 (5). С. 1-16.

10. Войтовська О.В., Зарішняк І.М. Ціннісно-мотиваційні орієнтації студентів. *Актуальні проблеми освіти і науки: досвід та сучасні технології: матеріали заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції* (21 травня 2020 р.). Вінниця, 2020. С. 163-166.
11. Войціх І. Педагогічні умови формування емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогіка*. 2016. Вип. 4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_4_6.
12. Гичко Ю. В. Емоційна компетентність як важлива умова формування професійного фахівця. Режим доступу: <http://surl.li/fuovua>.
13. Губерський Л.В. Філософія: навч. посібник. Київ: Вікар, 2006. 455 с.
14. Дерев'янка С.П. Феноменологія емоційного інтелекту. Чернігів, 2016.
15. Діденко О. В. Креативність у структурі професійної готовності офіцера-прикордонника: суперечливий характер, компонентний склад і зміст. *Вища школа* : Київ, видавництво «Знання», 2016. №. 1. С. 88-98
16. Дурманенко, О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі/ О. Дурманенко. *Молодь і ринок*. 2012. № 7(90). С.135-138.
17. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи): Навчально-методичний посібник. Вінниця : Вид-во «Діло», 2019. 105 с.
18. Жмай О.В. Формування емоційного інтелекту як необхідна складова процесу розвитку soft-skills. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. Том 17. Вип. 2 (39), 2018. 119-132.
19. Журавльова М.О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. 2008. Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/1_2_2009/14.pdf.pdf.
20. Забаровська С. М. Програма тренінгу емоційної компетентності для практичних психологів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 47-50.

- 21.Зарицька В.В. Емоційний інтелект: аналіз наукових теорій. *Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя: Класичний приватний університет. 2010. Вип. 1. С.17-21.
- 22.Зарицька В.В. Емоційний інтелект як складова готовності особистості до професійної діяльності. *Вісник Харківського національного пед. ун-ту імені Г.С. Сковороди*. Серія «Психологія». 2014. Вип. 49. С. 42-51.
- 23.Клопота Є. А., Околович О. С. .Емоційний інтелект як компонент професійної компетентності педагогів інклюзивних груп закладів дошкільної освіти. *Psychological journal*. 2021. Volume 7. Issue 2 (46). P.79-87.
- 24.Коврига Н. В. Стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту: автореф. ... дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Київ, 2003. 20 с.
- 25.Концепція педагогічної компетентності // Л. Банашко, О. Севастьянова, Б. Кришук, С. Тафінцева. ХГПА. Режим доступу: <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233>.
- 26.Кузнецов М.А., Діомідова Н.Ю. Емоційний інтелект як чинник психоемоційних станів студентів в умовах іспиту. Харків : Діса плюс, 2017. 189 с
- 27.Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 43-63.
- 28.Лящ О. Генеза емоційного інтелекту в юнацькому віці : дис. ... док. наук з псих. : 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2021. 458 с.
- 29.Максьом К.В. Емоційний інтелект: основні концептуальні підходи та структурна модель соціально-психологічного феномену. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. С. 348-355.
- 30.Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація*

- особистості: зб. наук. пр. *Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Київ: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153-161.
31. Матійків І.М. Тренінг емоційної компетентності: навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 112 с.
32. Мельник О. Г. Емоційний інтелект і критичне мислення. *Наукові Записки Національного університету «Острозька академія»*: зб. наук. праць. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 12. Тематичний випуск: «Сучасні дослідження когнітивної психології». Острог, 2009. С. 122-131.
33. Миколайчук А.В. Метод ненасильницького спілкування як універсальний інструмент створення безпечного інклюзивного середовища. *Методичні публікації*. 2022. № 2(114). С. 66-67.
34. Міляєва В.Р. Підходи до визначення поняття професійної компетентності в сучасній психологічній теорії. 2010. Режим доступу: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/9_2010/25.pdf.
35. Міщенко С. Г. Зміст та структура професійної компетентності викладача коледжу. *Науковий часопис НПУ ім.М.П.Драгоманова*. 2016. Вип.55. С. 160-166.
36. Мороз Л.І. Професійно-психологічний тренінг у становленні особистості фахівця (на прикладі працівників ОВС). К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ.; Івано-Франківськ: Надвірнянська друкарня, 2007. 311 с.
37. Москаленко В., Максьом К. Емоційний інтелект: характеристика феномену та його структурні складові. *Актуальні проблеми психології*. Т.12 Психологія творчості. Вип.25. С. 203-211.
38. Мурсамітова І.А., Гарбузюк Т.В. Національно-патріотичне виховання як засіб формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Старобільськ, 2016. № 6. С.252-259.

39. Нікіфорова Л. Б. Структура та функції емоційної культури особистості. *Гуманітарні науки: науково-практичний журнал*. 2007. № 2(14). С. 150-154.
40. Новак О.О. Шляхи розвитку емоційного інтелекту педагогічних працівників. *Постметодика*. 2010. №6 (97). С.41- 47.
41. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник ДНУ. Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 18, т. 20. № 9/1.
42. Носенко Е.Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект : концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ, 2003. 159 с.
43. Помиткін, Е. Розвиток емоційної складової духовної культури педагога. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2011. Вип. 1. С. 84-93. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/563/1/Pomytkin.pdf>.
44. Приходько Ю.О. Когнітивний компонент у структурі емоційного інтелекту молодшого школяра. *Освітньо-науковий простір*. 2022. Випуск 3. С.101-107.
45. Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. Філософія. Київ: Академія, 2005. 592 с.
46. Про освіту: Закон України. Режим доступу: <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>.
47. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти» (з дипломом молодшого спеціаліста). Затверджено Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства 23.12.2020 р., наказ №2736. Режим доступу: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Nakaz_2736.pdf.
48. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. [пер. с англ.]. М.: "Когито-Центр", 2002. 396 с.

49. Розенберг М. Ненасильницьке спілкування: мова життя. Пер. з англ. Київ: Софія, 2019. 288 с.
50. Савченко О. Я. Інноваційний потенціал підручника з читання. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 3. С. 65-71.
51. Савчук М.Р. Теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5608>.
52. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.
53. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра: УНВЦ «Рідна мова», 2000. 1017 с.
54. Словник української мови: в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1972. Т. 3. 624 с.
55. Скорик Т., Міненко А. Психолого-педагогічні основи розвитку художньо-творчого мислення у процесі мистецької діяльності. *Мистецтво та освіта: новації та перспективи*. № 26 (182). С.207-212.
56. Смагін І.І. Структура професійної компетентності педагога: нормативно-функціональний підхід. *Народна освіта*. Режим доступу: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5001.
57. Собченко О.М. Здібності у структурі емоційного інтелекту як фактор формування особистості. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. №4. С. 85-87.
58. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. К.: Педагогічна думка, 2012. 112 с.
59. Федоренко Н.І. Сучасні технології формування «soft skills» у студентів ОПП «Соціальні та медіакомунікації». Режим доступу: <http://surl.li/qnhpjv>.

- 60.Філімонова І.А. Формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів харчових технологій у процесі вивчення фахових дисциплін: дис. ... доктора філософії: 015 Професійна освіта. Умань, 2020. 297 с.
- 61.Черній А.М. Релігієзнавство: підручник. Київ: Академвидав, 2008. 400 с.
- 62.Чернова О. Є. Професійна компетентність як особистісна якість працівника оперативних підрозділів ОВС. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. № 4 (35). С. 292-296.
- 63.Чумакова А. А. Виховання емоційної культури молодших школярів засобами музикотерапії у позашкільних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2019. 319 с.
- 64.Шпак М.М. Психолого-педагогічні умови розвитку емоційної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Професійна компетентність учителя Нової української школи: формування, розвиток та удосконалення: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 22 травня 2020 р.* Тернопіль: ТНПУ ім.В. Гнатюка, 2020. С. 160-162.
- 65.Шульга Т.В. Формування емоційної культури майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти в умовах університету. *Сучасна наука: проблеми, перспективи, інновації: Міжнародна науково-практична конференція викладачів, практичних працівників, молодих учених та студентів, м. Вінниця, 11-12 листопада 2020р.* Вінниця: Вінницький кооперативний інститут, 2020. С. 111-114.
- 66.Яндола К. О. Формування емоційної компетентності у майбутніх фахівців морально-психологічного забезпечення. *Сучасна війна: гуманітарний аспект: наук.-практ. конф., м. Харків, 31 трав.-1 черв. 2018 р.* Харків, 2018. С. 79-82.
- 67.Bar-On R., Parker J. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. *Handbook of emotional intelligence*. San Francisco: Jossey-Bass, 2020.

68. Brezinka W., Heraus E. Philosophie der Erziehung. Metatheorienach Wolfgang Eine arbeitun ganhandseiner Werke «Vonder Pädagogik zur Erziehung swissenschaft». URL: <http://www.grin.com/de/e-book/215634/philosophie-dererziehung-metatheorie-nach-wolfgang-brezinka>
69. Goleman D. Working with emotional intelligence. N.Y.: Bantam Books, 1995.
70. Jordan P.J., & Troth A.C. Managing emotions during team problem solving: Emotional Intelligence and conflict resolution. *In Human Performance*, 2004. № 17(2). P.195-218.
71. Mayer J.D., Salovey P. The Intelligence of Emotional Intelligence. *Intelligence*. 1993. №17. 433-442 p.
72. Petrides K.V., Furnham A. Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *European Journal of Personality*. 2001. Vol. 15. № 6. P. 425-448.
73. Sala F. Linking Emotional Intelligence and Performance at Work: Current Research Evidence with Individuals and Groups. Mahwah, NJ, USA: Lawrence Erlbaum Associates, Incorporated, 2005. 292 p.